

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Zdravotně sociální fakulta

OCHRANA NÁHRADNÍ RODINY V ČESKÉM PRÁVU

bakalářská práce

Autor práce:	Lenka Bínová
Studijní program:	Sociální politika a sociální práce
Studijní obor:	Sociální práce ve veřejné správě
Vedoucí práce:	JUDr. Vladimíra Hájková
Datum odevzdání práce:	2.5.2013

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá ochranou náhradní rodiny v českém právu. Cílem práce bylo zjistit, zda právní systém náhradní rodinné péče nevykazuje nedostatky a zda skutečně chrání zájmy a práva nezletilých dětí a náhradních rodičů.

Práce je rozdělena na dvě základní části, teoretická a praktická část. V teoretické části je popsán současný stav náhradní rodinné péče v České republice. Zaměřuje se především na pěstounskou péči a osvojení. Následující kapitola je věnována ukotvení náhradní rodinné péče v zákonech. Více se zde zabývám aktuálními otázkami právního systému náhradní rodinné péče – novela zákona o sociálně právní ochraně dětí a nový občanský zákoník. Poslední kapitola teoretické části popisuje vlastní proces zprostředkování náhradní rodinné péče a upozorňuje na úskalí a problémy spojené s touto problematikou.

Praktická část je zaměřena na popis techniky sběru informací a vyhodnocení výsledků. Byla použita kvalitativní metoda polostrukturovaného rozhovoru. Na otázky odpovídalo 12 odborníků – 4 soudci a 8 sociálních pracovníků. Z výsledků vyplynulo, že v současné době stát zajišťuje podle odborníků náhradní rodině dostatečnou ochranu. Respondenti upozornili na změny, které přináší novela zákona o sociálně právní ochraně dětí, o rodině i nový občanský zákoník. Tyto změny, které se týkají zejména podpory a odborného doprovázení náhradní rodiny společně s respektováním práv dítěte znát svůj původ, mohou poskytnout náhradní rodině podle názoru dotazovaných zvýšenou ochranu a snížit rizika selhávání. S jistotou lze říci, že přínos zákonných změn prověří až praxe. Přesto, že většina dotázaných hodnotí nové zákonné úpravy v oblasti náhradní rodinné péče pozitivně, vyjadřují obavy nad tím, jak se podaří uvést je do praxe. Systém NRP není podle dotazovaných na tyto změny dostatečně připraven po stránce personální, institucionální ani odborné. Praxe ukáže, zda se podaří tyto překážky odstranit a stávající právní úprava zajistí náhradní rodině v České republice vhodnější podmínky pro vytváření a udržení fungujícího rodinného prostředí. U sociálních pracovníků i soudců vyvolaly poměrně bouřlivé reakce otázky týkající se pěstounské péče na přechodnou dobu a informování dítěte o osvojení před nástupem do školy.

V průběhu rozhovorů vyvstala další otázka související s tímto tématem. Téměř všichni dotázaní považují za závažný problém narůstající počet rodin s nevyhovujícími majetkovými a ekonomickými poměry. Těmto otázkám je pak více prostoru věnováno v diskuzi.

Práce splnila svůj cíl. Ukázala na problematiku náhradní rodinné péče a poukázala i na řadu bodů, kterým by se dalo více věnovat např. v navazující diplomové práci.

Klíčová slova

Biologická rodina, náhradní rodinná péče, ohrožené dítě, osvojení, pěstounská péče

Abstrakt

This bachelor's work deals with the protection of the alternative family in the Czech law. The aim of the work was to find out whether the legal system of the alternative family care doesn't show lacks and whether it really protects the interests and rights of minor children and their alternative parents.

This work is divided upon two basic parts, the theoretical and the practical part. In the theoretical part the present conditions of the alternative family care in the Czech Republic are described. It especially concentrates on foster care and adoption. The following chapter is dedicated to confirming of the alternative family care in laws. I deal here more with actual questions of the law system of the alternative family care – the amendment about social-law protection of the children and a new Civil Code. The last chapter of the theoretical part describes the own process of intermediation of the alternative family care and it points on pitfalls and problems connected with this issue.

The practical part concentrates on the description of the technique of information collection and result evaluation. The qualitative method of the semi-structured interview. 12 specialist answered the questions – 4 judges and 8 social workers. It's clear from the results that in these days the state ensures sufficient protection for alternative families according to the specialists. The respondents alerted to changes that are brought by law amendment about the social-law children protection, about family even the new Civil Code. These changes which especially concern the support and professional accompanying of the alternative family along with the respect of the children's rights to know his origin, they can provide the alternative family according to the opinion of the respondents with increased protection and decrease the risks of malfunction. It is safe to say that the contribution of the law changes will be verified in practise in the course of time. Even though the most of the respondents evaluate the new law amendments of the alternative family care positively, they express their concerns on how it will succeed to bring the changes into practise. According to the respondents the NRP system is not ready enough by the personal, institutional and professional points of view. The practise will show us if it will be succeeded to remove the obstacles and the

current law amendment will ensure for the alternative family in the Czech Republic more suitable conditions for creating and preservation of the functioning family environment. By the social workers and even by the judges evoked questions concerning the foster care for a temporary period and informing the child about the adoption before entering the school rather stormy reactions.

During the interviews another question related with this topic has arisen. Almost all of the respondents take for a serious problem the growing number of families with inconvenient property and economical conditions. These questions are more introduced in the discussion.

The work has fulfilled its aim. It has pointed on the alternative family care problems and it has also pointed on many points which could be more analyzed in the thesis.

Key words

Biological family, alternative family care, threatened child, adoption, foster care

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Ochrana náhradní rodiny v českém právu. Vypracoval/a samostatně a použil/a jen pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s §47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě/v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Zdravotně sociální fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích,.....

Lenka Bínová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat JUDr. Vladimíře Hájkové za její vstřícnost, připomínky, rady a odborné vedení mé bakalářské práce. Poděkování patří také všem respondentům, kteří mi věnovali svůj čas a celé mé rodině za jejich podporu a trpělivost.

Obsah

ÚVOD.....	10
1 SOUČASNÝ STAV.....	12
1.1 Náhradní rodinná péče.....	12
1.1.1 Biologická rodina a NRP	12
1.1.2 Instituty náhradní rodinné péče.....	13
1.1.3 Formy náhradní rodinné péče	13
1.1.3.1 Osvojení	13
1.1.3.2 Pěstounská péče	17
1.2 Ukotvení NRP v zákonech.....	19
1.2.1 Mezinárodní dokumenty	19
1.2.1.1 Listina základních práv a svobod	19
1.2.1.2 Úmluva o právech dítěte	20
1.2.2 Zákony v ČR.....	22
1.2.2.1 Novela zákona o sociálně právní ochraně dětí	22
1.2.2.2 Nový občanský zákoník	25
1.3 Zprostředkování NRP	27
1.3.1 Fáze zprostředkování	27
1.3.2 Spisová dokumentace	28
1.3.3 Odborné posouzení a příprava k přijetí.....	29
1.3.4 Poradní sbor	30
1.3.5 Úskalí náhradní rodinné péče	31
1.3.6 Co je třeba změnit	32
2 CÍL PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY.....	34
2.1 Cíl práce.....	34
2.2 Výzkumné otázky.....	34

3	METODIKA.....	35
3.1	Metoda sběru dat	35
3.2	Charakteristika výzkumného souboru	35
4	VÝSLEDKY	36
4.1	Výsledky jednotlivých otázek	37
5	DISKUZE	51
6	ZÁVĚR	59
7	SEZNAM INFORAMČNÍCH ZDROJŮ	61
8	PŘÍLOHY	65

Úvod

Téma mé bakalářské práce je Ochrana náhradní rodiny v českém právu. Toto téma jsem si vybrala zejména proto, že v mém okolí se objevuje stále více rodin, které nemohou mít děti vlastní. Proto je pro ně otázka náhradní rodiny velmi aktuální. Z mého pohledu však nejsou připraveni a dostatečně informováni o platné legislativě a o procesu, který zprostředkování náhradní rodinné péče (dále i NRP) provází.

Vytvoření náhradní rodiny předchází touha těch, kteří nemohou z nějakého důvodu mít děti vlastní, nebo chtějí k vlastnímu dítěti přijmout další a nabídnout mu tak stabilní rodinné prostředí, o které bylo ochuzeno. Jistě je pro tyto budoucí rodiče velmi obtížné sebrat odvalu a udělat první krok na cestě za vytouženým dítětem. Mnoho žadatelů o adopci či pěstounskou péči disponuje již při první návštěvě odboru sociálních věcí alespoň základními informacemi, které se týkají přijetí „cizího“ dítěte. Stává se však, že mnozí z nich přicházejí s velmi zkreslenou představou o tom, jaké kroky přijetí dítěte do náhradní rodiny předcházejí.

Takový uchazeč o náhradní rodinnou péči pak odchází s pocitem, že jeho dobrou vůli pomoci některému z opuštěných dětí ocenit ani pochopit úředníci neumí. K čemu jsou nějaké zdlouhavé dotazníky a psychologické testy, když tento žadatel je rozhodnut přijmout některé z těchto dětí, kterých jsou plné dětské domovy a ústavy, za své. Je však třeba si uvědomit, že celý proces náhradní rodiny není tak jednoduchý. Jde přeci o to, abychom dítěti poskytli láskyplné prostředí spojené s pocitem správně vedené výchovy, která jej připraví na samostatný vstup do života. To je samo o sobě práce velmi složitá a odpovědná, která vyžaduje nejen právní podporu, ale také odborné posouzení žadatelů zejména specialisty zabývajícími se lidskými vztahy.

V první části bakalářské práce popisují současný stav oblasti náhradní rodinné péče v České republice. Zabývám se jejími instituty, nejčastějšími formami a procesem zprostředkování. Legislativa zabývající se NRP je však velmi obsáhlá a vzhledem k tomu, že popisují současný stav této oblasti, zaměřila jsem se více na novelizovaný zákon o sociálně právní ochraně dětí, který vstoupil v platnost k 1.1.2013, a na nový občanský zákoník účinný od 1.1.2014, který nahradí platný zákon o rodině.

Ve druhé části se pomocí polostrukturovaného rozhovoru se sociálními pracovníky a soudci snažím získat informace, které mi přinesou odpovědi na výzkumné otázky. Ty směřují k naplnění cíle mé práce, tedy zjistit, zda právní systém ČR poskytuje náhradní rodině dostatečnou ochranu.

1 SOUČASNÝ STAV

1.1 Náhradní rodinná péče

1.1.1 Biologická rodina a NRP

Rodinu můžeme chápat jako malou primární společenskou skupinu, která je založena na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a jejich dětí či vztahu jej substituujícím (adopce). Členové rodiny obývají společnou domácnost, plní společensky určené a uznané role, které vyplývají ze soužití. Rodina plní souhrn funkcí, jež podmiňují její existenci a dávají tomuto společenství vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti [9].

Rodičovství vlastní a náhradní

Náhradní rodičovství nelze chápat jako něco méně dokonalého, nepravého, či jako náhražku. Naopak „náhradní“ rodičovství může být stejně dokonalé a pravé jako rodičovství vlastní, ba dokonce lepší. Pokud je vlastní rodičovství pouze biologické, bez rodičovství psychologického, vlastní rodiče k dítěti nic necítí a opouštějí je. Existují i případy rodičovství jen psychologického bez (biologického), kdy cizí lidé přijímají bez výhrad cizí dítě za své. Takové rodičovství lze nazvat pravým, a skutečným [19].

Dítě samo přijímá za vlastní toho, kdo se k němu mateřsky chová a vůbec mu nezáleží na tom, jestli je jeho rodičovství úředně potvrzeno. Potřebuje pocit bezpečí a jistoty v láskyplném prostředí a nezáleží na tom, zda mu ho poskytne rodina biologická, nebo náhradní [18].

1.1.2 Instituty náhradní rodinné péče

Mezi instituty náhradní rodinné výchovy patří:

- a) ústavní výchova
- b) náhradní rodinná výchova

Ústavní výchova

Ústavní výchova je opatření, které navrhuje orgán sociálně právní ochrany dětí a musí jej schválit soud. Přistupuje se k ní v případě, že je vážně ohrožena, nebo vážně narušena výchova dítěte, nebo v případě, kdy se rodiče nemohou nebo nechtějí o dítě starat.

Náhradní rodinná výchova

V současnosti řeší systém náhradní rodinné péče pouze ojediněle případy skutečně osiřelých dětí, kterým oba rodiče nebo jeden z nich zemřel. V naprosté většině se setkáváme s životními osudy takzvaně sociálně osiřelých dětí, které mají matku a otce nebo alespoň jednoho z nich, ale ti se o ně nemohou, nechtějí nebo neumějí starat. Ve všech těchto situacích jsou děti přednostně svěřovány do péče širší rodiny nebo do péče osob, které dítě zná. Teprve druhou volbou je vždy hledání osob, které dítě nezná a které jsou ochotny a schopny dítě přijmout do své rodiny. Náhradní rodinná výchova poskytuje několik forem náhradní péče. Ve své práci se zabývám osvojením a pěstounskou péčí, při nichž vzniká nová rodina a podobá se nejvíce rodině vlastní [29].

1.1.3 Formy náhradní rodinné péče

1.1.3.1 Osvojení

Cílem osvojení je především vytvoření stabilního rodinného prostředí naplněného láskou, porozuměním a výchovným vedením pro dítě a také naplněním smyslu života pro náhradní rodiče.

Osvojení je právně upraveno v § 63 - § 73 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o rodině) a osvojení nezrušitelné upravuje § 74 – § 77 tohoto zákona.

Osvojením bez ohledu na to, zda jde o osvojení prvního stupně (zrušitelné) nebo osvojení druhého stupně (nezrušitelné) vzniká mezi osvojitelem a osvojeným dítětem takový poměr, jaký je mezi pokrevními rodiči a dětmi. Kromě toho mezi osvojencem tj. osvojeným dítětem a příbuznými osvojitele vzniká zároveň příbuzenský vztah. Na osvojitele tak přechází práva a povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, která zahrnuje zejména péči o zdraví, tělesný, citový, mravní a rozumový vývoj dítěte, správu jmění dítěte a také jeho zastupování. Všechna tato práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou zanikají.

O osvojení rozhoduje soud a to na návrh osvojitele, přičemž před rozhodnutím soudu musí být dítě nejméně po dobu 3 měsíců v péči budoucího osvojitele a to na náklady tohoto zájemce [3].

Osvojení zrušitelné (I. stupně)

Někdy označované také jako prosté již v samotném názvu naznačuje, že jde o osvojení, které může soud ze závažných důvodů na návrh osvojitele, nebo osvojence zrušit. Do nedávna se u zrušitelného osvojení nezapisovali osvojitelé do matriky, ani do rodného listu dítěte. Změnu přinesla novela zákona o rodině z roku 2006, která uvádí ustanovení, na jehož základě došlo nově k uvedení osvojitelů jako rodičů v rodném listě dítěte.

Osvojení nezrušitelné (II. stupně)

Nezrušitelně lze osvojit pouze dítě starší než jeden rok. Toto osvojení nelze po pravomocném rozhodnutí soudu zrušit. Rodičovská práva a povinnosti osvojitelů vůči dětem, jsou trvalá, stejně jako práva a povinnosti dítěte k osvojitelům. Vzhledem k tomu, že tento typ osvojení představuje závažné a nezvratné rozhodnutí s vážnými důsledky pro celý následující život, je stanovena věková hranice osvojence [10].

V prvním roce života se mohou projevit různé vývojové poruchy nebo onemocnění. Pokud se v pozdějším věku u dítěte objeví např. vývojová porucha, poruchy chování či rozpor s představami nových rodičů, nelze osvojení zrušit [4].

Novela zákona o rodině z roku 2006 do značné míry stírá rozdíly mezi oběma formami osvojení. V obou případech jsou osvojitelé zapsáni v rodném listě dítěte jako rodiče a dítě přijímá příjmení osvojitelů. Osvojit dítě může manželská dvojice (nutný souhlas druhého manžela), manžel nebo manželka rodiče dítěte i osamělé osoby. Vzhledem k nedostatku právně „volných“ dětí vhodných k adopci mají osamělé ženy či svobodní muži jen velmi malou šanci získat dítě do osvojení.

Jiná situace nastává, pokud se svobodná matka nebo rozvedená žena s dětmi ve vlastní péči provdá. Nový manžel může děti osvojit, pokud k tomu dá souhlas jejich biologický otec. To však bývá nejčastější překážkou k soudnímu provedení této adopce. K osvojení je třeba souhlasu zákonného zástupce dítěte a to i v případě, že rodičem je nezletilá osoba [14].

Právně volné dítě je dítě, u něhož rodiče podepsali písemný souhlas s osvojením. Tento písemný souhlas mohou rodiče udělit nejdříve 6 týdnů po narození dítěte. Musí tak učinit osobně před soudem, nebo před orgánem sociálně právní ochrany dětí. Ve většině případů dávají rodiče souhlas s osvojením k neurčitým žadatelům. Mohou však dát souhlas i k osvojení konkrétními osobami. Odvolat souhlas lze pouze do doby, než je dítě umístěno do péče budoucích osvojitelů.

Druhá možnost jak se dítě stane právně volným je dlouhodobý nezájem rodičů o jeho osobu.

Souhlas rodičů s osvojením dítěte není třeba pokud:

a) po dobu nejméně 6 měsíců soustavně neprojevovali opravdový zájem o dítě, pravidelně jej nenavštěvovali, dobrovolně vyživovací povinnost k dítěti neplnili a nesnažili se upravit své poměry tak, aby se mohli sami ujmout péče o dítě = tzv. **kvalifikovaný nezájem**

b) po dobu nejméně 2 měsíců po narození dítěte neprojevili **žádný zájem**, ačkoliv jim v projevení zájmu nebránila žádná překážka.

Právně volnými se stávají také děti, jejichž rodiče soud zbavil rodičovské zodpovědnosti a děti, jejichž rodiče zemřeli.

Rodičovská zodpovědnost je právní institut upravující základní práva a povinnosti rodičů vůči nezletilým dětem.

Ustanovení § 31 odst. 1 zákona o rodině vymezuje rodičovskou zodpovědnost jako souhrn práv a povinností:

- a) při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj
- b) při zastupování nezletilého dítěte
- c) při správě jeho jmění [7].

Ke zbavení rodičovské zodpovědnosti soud přistoupí tehdy, zneužívá-li rodič svou rodičovskou zodpovědnost nebo její výkon nebo ji závažným způsobem zanedbává. Tato práva a povinnosti jsou v tomto případě ale porušována závažněji, zpravidla půjde o taková chování rodiče, která jsou protiprávní a ze strany rodiče zaviněná. Patří sem nejenom nejzávažnější případy zanedbávání práv a povinností, ale i případy, kdy rodiče úmyslně vykonávají svá práva v rozporu s jejich účelem. Zbavení rodičovské zodpovědnosti také soud vždy posoudí v případě, jestliže se rodič dopustil úmyslného trestného činu proti svému dítěti [12].

Před vydáním rozhodnutí o osvojení je soud povinen zjistit na základě lékařského vyšetření a dalších vyšetření zdravotní stav, osobnostní dispozice a motivaci k osvojení a posoudit, zda se nepřičí účelům osvojení. Posuzuje také zdravotní stav osvojence a s výsledky svých zjištění seznámí osvojitele i zákonného zástupce osvojence. Soud je povinen vyžádat si vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Je-li dítě schopno posoudit dosah osvojení, je třeba i jeho souhlasu [15].

Mezinárodní osvojení

Mezinárodní osvojení je možným řešením v případě, že se dítěti nedaří najít náhradní rodinu v zemi původu. Tato forma náhradní rodinné péče je upravena Úmluvou o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, která byla vypracována a přijata Haagskou konferencí mezinárodního práva soukromého 29. 5. 1993. V České republice vstoupila tato úmluva v platnost 1. 6. 2000 a spolu se zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, umožňuje osvojení dětí do ciziny a z ciziny. V této úmluvě je jasně vymezen postup při osvojení dítěte do zahraničí, určuje povinnosti a kompetence jednotlivých institucí, definuje právo dítěte na přednostní osvojení v zemi původu a zásadně vylučuje jakékoliv zisky z adopcí. Současně nařizuje signatářským státům, aby na svém území určily jeden ústřední orgán, který bude za osvojení dětí do zahraničí odpovědný. U nás tuto funkci zprostředkovatele plní Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně (ÚMPOD). Ten přebírá do evidence žadatele o osvojení dítěte z ciziny, kteří s tím musí souhlasit, a děti, pro které se nepodařilo najít vhodné žadatele o osvojení dítěte v České republice. ÚMPOD dává podle § 35 odst. 2 písm. i) zákona o sociálně-právní ochraně dětí souhlas k osvojení dítěte do ciziny a podle § 19 odst. 2 téhož zákona rozhoduje o svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů, jde-li o osvojení dítěte do ciziny nebo z ciziny. Mezinárodní osvojení se řídí právem státu osvojitele [31].

1.1.3.2 Pěstounská péče

Pěstounská péče (dále i PP) je jednou z forem náhradní rodinné péče a stejně jako osvojení i pěstounská péče je kontrolovaná státem. Pěstounem se může stát jak fyzická osoba, tak i manželé, avšak nejdůležitějším kritériem zůstává zájem dítěte. Základem pěstounské péče, stejně tak jako ostatních způsobů náhradní rodinné péče, je poskytnout dítěti řádnou výchovu [19].

Dítě je svěřeno do pěstounské péče, pokud jeho rodiče zanedbávají jeho výchovu. Je pěstounem zastupováno jen v běžných věcech. Je-li potřeba vyřídit

závažnější otázky týkající se života dítěte (vyřízení dokladů pro dítě, studium na střední škole), musí si pěstoun vyžádat svolení zákonného zástupce dítěte, a pokud ten nedá svolení a pěstouni jsou i nadále přesvědčeni o mylném rozhodnutí zákonných zástupců dítěte, rozhoduje ve sporu soud [16].

O svěřením dítěte do pěstounské péče rozhoduje soud a pěstoun podává pravidelně soudu informace, jak probíhá jeho péče o svěřené dítě. Soud může rozhodnutí o svěřením dítěte do pěstounské péče zrušit, pokud nastanou v rodině závažné důvody. Pokud k takové situaci nedojde, pěstounská péče je ukončena, když dítě dovrší 18 let. I z toho důvodu nejsou pěstoun a dítě oficiálně příbuzní a příjmení dítěte je stejné jako jeho biologických rodičů.

Nejčastěji jsou do pěstounské péče umísťovány děti se zdravotními a výchovnými obtížemi, děti starší, sourozenecké skupiny a děti jiného etnika

Pěstounská péče individuální a skupinová

Rozdíl mezi individuální a skupinovou pěstounskou péčí je především ve velikosti pěstounské rodiny. Individuální PP je založena na klasické rodině – pěstoun, pěstounka, vlastní děti, svěřené děti. Skupinová PP se již odehrává v zařízeních, která jsou pro to přímo určena. Pěstounské rodiny jsou složeny také z pěstounů a jejich vlastních dětí, ale počet přijatých dětí je i 6 a více.

SOS vesničky jsou právě typem skupinové PP. Základ rodiny tvoří matka pěstounka a „teta“, což je osoba, která matce v domácnosti pomáhá. Matka s tetou se v jednom domě starají o děti různého věku a pohlaví. Vesnici vytvoří seskupení 10-12 takovýchto domů [19].

Pěstounská péče na přechodnou dobu

Jde o zcela nový institut náhradní rodinné péče, který zavedla novela zákona o sociálně právní ochraně dětí účinná od 1. 6. 2006. Soud může rozhodnout o svěřením dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu. Jde o časově omezenou péči pěstounů po dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat, nebo po dobu,

po jejímž uplynutí lze dle zákona o rodině dát souhlas rodiče s osvojením. Pěstounská péče na přechodnou dobu (dále také PPPD) je vhodným řešením pro děti, které by jinak musely pobývat v ústavním zařízení. Péče pěstounů skončí, jakmile pominou důvody, pro které bylo dítě do jejich péče svěřeno. PPPD je stejně jako pěstounská péče finančně podporována státem. Dávky pěstounské péče jsou upraveny v zákoně o státní sociální podpoře. Jedná se o příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměnu pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na zakoupení motorového vozidla [11].

Pokud má tato péče splnit svůj účel, je nezbytné, aby si zájemce, který chce poskytovat jen přechodnou krátkodobou péči a to opakovanou uvědomil, že dítě přijímá jen na přechodnou dobu, jejíž maximální délka je zákonem stanovena. Žadatelé si nemohou děti “vybírat“, ale mohou si stanovit, např. věkové rozmezí, nebo rozsah zdravotního znevýhodnění. Finanční zajištění mu bude náležet i v době, kdy zrovna žádné dítě nebude mít svěřeno, ale bude připraven kdykoliv jej přijmout [32].

1.2 Ukotvení NRP v zákonech

1.2.1 Mezinárodní dokumenty

1.2.1.1 Listina základních práv a svobod

Jedním ze základních zdrojů právní úpravy NRP je Listina základních práv a svobod (Usnesení předsednictva České národní rady č.2/1993 Sb. o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky - dále jen „Listina“). V čl. 32 Listiny je vymezena ochrana rodiny a rodičovství. Podle tohoto ustanovení je rodičovství a rodina pod ochranou zákonů. Zaručuje se rovněž zvláštní ochrana dětí a mladistvých. Výslovně se zdůrazňuje rovnoprávnost dětí narozených v manželství i mimo ně. Listina rovněž výslovně stanoví, že děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů lze omezit a nezletilé děti je možné odloučit od rodičů proti jejich vůli pouze rozhodnutím soudu a na základě zákona. Rodiče, kteří se starají o děti mají právo na pomoc státu. Stát má garantovat ochranu dětí ve všech

možných situacích, samozřejmě při respektování rodičů jako přirozených nositelů rodičovské zodpovědnosti [13].

Z hlediska zájmu dítěte, které splňuje podmínky pro osvojení, je třeba vždy pamatovat na čl. 10 odst.1 Listiny, který se velmi citelně dotýká osoby dítěte, osobních údajů a identifikace dítěte. Soukromí rodinného života má být respektováno i v rodině, která osvojila cizí dítě, neboť osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele poměr příbuzenský. Obsah ustanovení čl. 32 Listiny zdůrazňuje, že rodiče mají prvotní a společnou odpovědnost za výchovu svých dětí a především jim přísluší ochrana zájmů jejich dětí. Nastávají však situace, kdy rodiče nemohou, nechtějí nebo nejsou schopni svoje děti vychovávat a chránit je. V takových případech nastupuje povinnost státu, který ji vykonává prostřednictvím státních orgánů, orgánů veřejné správy nebo prostřednictvím fyzických a právnických osob, které ochranou dětí pověřil [24].

1.2.1.2 Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte je mezinárodním dokumentem světového významu a je uveřejněna ve Sbírce zákonů jako sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č.104/1991 Sb. Úmluva o právech dítěte (dále jen „Úmluva“) připomíná státům, které jsou smluvní stranou Úmluvy, že rodina, jako základní jednotka společnosti, která má vytvářet přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů, zejména pak dětí, musí mít nárok na potřebnou ochranu a pomoc, aby mohla plnit svou úlohu ve společnosti.

V článku 3 je řečeno, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, uskutečňované zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.

Čl. 7 Úmluvy o právech dítěte konstatuje, že každé dítě má, pokud je to možné, právo znát své rodiče. Podle čl. 8 Úmluvy jsou státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, zavázány respektovat právo dítěte na zachování rodinných svazků v souladu se

zákonem a s vyloučením nezákonných zásahů. Čl. 9 Úmluvy přiznává dítěti právo na to, aby nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platnou právní úpravou a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte. Určení potřebnosti oddělení dítěte od rodičů uznává Úmluva pro některé konkrétní případy, například zneužívání, nebo zanedbávání dítěte rodiči [23].

Čl. 9 Úmluvy zakládá dva důležité principy pro případné odebrání dítěte z rodiny:

- a) dítě může být odděleno od rodičů, pokud je to potřebné z hlediska zájmu dítěte
- b) stanoví požadavky na řízení o oddělení dítěte od rodičů, všechny dotčené strany musí mít možnost účastnit se řízení a sdělit své názory. Úmluva pamatuje na situace, kdy je dítě dočasně nebo trvale zbaveno svého rodinného prostředí, nebo kdy nemůže být v rodinném nebo jiném prostředí ponecháno. S ohledem na vážnost situace na straně dítěte, ukládá Úmluva smluvním státům, které uznávají a umožňují systém osvojení ve svém čl. 21, povinnost zabezpečit, aby o osvojení dítěte rozhodovaly jen k tomu kompetentní orgány. Úmluva rovněž stanoví, že dítě má právo znát své rodiče a právo na jejich péči, pokud je to možné. Stát tedy nesmí klást takové překážky, které by navždy vyloučily možnost dítěte poznat své rodiče. Úmluva připouští také osvojení dítěte v cizině a ukládá, aby smluvní strany Úmluvy uznaly, že osvojení v cizí zemi bude považováno za náhradní způsob péče o dítě. To je však možno za předpokladu, že se nenalezl vhodný způsob péče o dítě v zemi jeho původu [25].

Na základě Úmluvy o právech dítěte došlo v ČR ke změně systému v náhradní rodinné péči. Úmluva staví do popředí zájem a blaho dítěte a proto se v současnosti hledají vhodní rodiče pro dítě. Jak bylo řečeno výše, v minulosti si rodiče vybírali dítě.

1.2.2 Zákony v ČR

Současná právní legislativa upravující NRP zahrnuje kromě dalších právních předpisů, zejména *zákon o rodině č.91/1998 Sb.* ve znění pozdějších předpisů, *zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí*, ve znění pozdějších předpisů a *zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře*, ve znění pozdějších předpisů.

1.2.2.1 Novela zákona o sociálně právní ochraně dětí

Mnohá úskalí NRP řeší novela zákona o sociálně - právní ochraně č. 359/1999 Sb. vstupující v platnost od 1. ledna 2013. Předním hlediskem sociálně-právní ochrany se nově stává vedle zájmu a blaha dítěte také ochrana rodičovství, rodiny, práva na rodičovskou výchovu a péči s ohledem na širší sociální prostředí.

Novela nastavuje nový kvalitnější systém sociálně-právní ochrany dětí.

Změny v činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí (dále i OSPOD)

Ukládá OSPOD nést odpovědnost za řízení případu, koordinovat činnosti subjektů se vztahem k ochraně práv dítěte.

- pověřuje OSPOD pravidelným vyhodnocováním práce s rodinou
- pověřuje OSPOD, vytvářením individuálních plánů ochrany dítěte, objednáváním a zajišťováním služeb, pořádáním případových konferencí
- upravuje kuratelu péče o děti vyžadující zvýšenou pozornost (výchovná opatření musí být v souladu se zájmem dítěte, pokud bude dítě umístěno v ústavu, pak co nejbližší rodičům, nebo osobám jemu blízkým)
- klade důraz na potřebu dítěte vyrůstat v rodinném prostředí s cílem postupného utlumení ústavní péče (pokud bude dítě umístěno v ústavní péči, pak jen na dobu nezbytně nutnou, soud ve svém rozhodnutí označí konkrétní ústavní zařízení, do kterého má být dítě umístěno, každé 3 měsíce bude situace dítěte znovu vyhodnocena)

- upravuje podmínky v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – stanovení nových povinností
- přináší zkvalitnění práce s biologickou rodinou (prevence sociálního osíření)

Zavádí standardy kvality práce a nastavuje minimální rámec činnosti pro všechny subjekty v systému.

Standardy jsou souborem kritérií, jejichž prostřednictvím je určena úroveň kvality poskytované sociálně-právní ochrany při postupu orgánů SPO ve vztahu k dětem, rodičům a jiným osobám odpovědným za výchovu.

Změny u pěstounské péče

- přináší kvalitnější hmotné zabezpečení pěstounské péče na přechodnou dobu
- přináší zvýšení odměn pěstounů
- přináší diferenciaci příbuzenské pěstounské péče prarodičů v oblasti hmotného zabezpečení
- převádí pěstounské dávky ze systému státní sociální podpory
- přináší změnu způsobu příprav pěstounů
- vytváří podmínky pro zřízení podpůrných a odlehčovacích služeb pro nové a stávající pěstounské rodiny
- ruší zařízení pro výkon pěstounské péče
- přináší změny v systému svěřování dětí do náhradní rodinné péče (nově přednost příbuzný či osoba dítěti, nebo rodině blízká)
- mění se funkce poradních sborů
- ruší centrální evidenci dětí a žadatelů na MPSV zároveň posiluje kontrolní činnost MPSV
- přináší změny ve lhůtách při postupování dokumentace žadatelů a dětí do evidence krajů a Úřadu pro mezinárodně právní ochranu dětí (dále i ÚPMOD)
- stanovuje nové povinnosti úřadů i pověřených organizací v souvislosti se zprostředkováním NRP
- upravuje kontrolu a inspekci poskytování SPO (MPSV a ÚP)

- zavádí nové pojmy: osoby pečující a osoby v evidenci
- novým orgánem SPO se stává Úřad práce
- úpravu dohod o výkonu pěstounské péče a nastavení pravidel
- čerpání státního příspěvku na výkon PP (48.000,- Kč á rok/rodina) a nastavení režimu

Další důležitá ustanovení z oblasti náhradní rodinné péče:

- Úprava pěstounské péče na přechodnou dobu (max. 1 roku, výjimka při přijetí sourozenců)
- Úprava práv a povinností pro osoby pečující (pěstouny a poručníky) a osoby v evidenci (pěstouny na přechodnou dobu)

Právo na:

- 1) poskytování trvalé nebo dočasné pomoci při zajištění osobní péče o svěřené děti (při vyřizování nezbytných osobních záležitostí, při ošetřování osoby blízké, dočasné pracovní neschopnosti, narození dítěte, úmrtí osoby blízké)
- 2) právo na poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče o svěřené děti v rozsahu alespoň 14 dní v kalendářním roce u dětí starších dvou let
- 3) právo na zprostředkování psychologické, terapeutické nebo jiné odborné pomoci alespoň jednou za 6 měsíců
- 4) právo na zprostředkování nebo zajištění bezplatné možnosti zvyšovat si znalosti a dovednosti
- 5) právo na pomoc a asistenci při kontaktu s biologickou rodinou a zajištění vhodného prostoru

Povinnosti:

- 1) povinnosti zvyšovat si kvalifikaci a dovednosti v oblasti péče o dítě v rozsahu 24 hod za 1 rok

- 2) povinnost umožnit sledování naplňování dohody o výkonu pěstounské péče a spolupracovat se zaměstnancem pověřeným sledováním vývoje dětí
- 3) povinnost v souladu s individuálním plánem udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami jemu blízkými, zejména rodiči, umožnit styk rodičů s dítětem, pokud soud rozhodnutím nestanoví jinak [6].

1.2.2.2 Nový občanský zákoník

Nový občanský zákoník (dále i OZ) nabývá účinnosti k 1. 1. 2014 a v oblasti NRP přináší změny zejména v oblasti osvojení. Vydal se cestou posílení ochrany osvojovaného dítěte a zdůraznění jeho zájmů v celém procesu osvojení, posílením ochrany práv rodičů dítěte, ale i dalších blízkých příbuzných dítěte. Nový OZ se navrácí k úpravě institutu osvojení zletilé osoby, který byl u nás znám do roku 1949.

Osvojení nezletilého

Osvojením se rozumí přijetí cizí osoby za vlastní za účelem vzniku nové rodiny pro nezletilé dítě. O této statusové změně rozhoduje na návrh soud.

Úprava nového OZ

- Osvojitelem se může stát pouze zletilá a svéprávná osoba, zaručuje-li svými osobními vlastnostmi a způsobem života, jakož i důvody a pohnutkami, které jí vedou k osvojení, že bude pro osvojované dítě dobrým rodičem (§ 799 odst. 1).
- Mezi osvojitelem a osvojovaným dítětem musí být přiměřený věkový rozdíl, až na výjimky ne menší než šestnáct let. (§ 803)
- Bylo-li osvojeno dítě, které je rodičem, vztahují se účinky osvojení i na jeho dítě
- Dosáhlo-li osvojované dítě alespoň dvanácti let, je k osvojení třeba také jeho souhlasu. (§ 806 odst. 1)

- Rodič, který nedosáhl věku šestnácti let, nemůže dát souhlas k osvojení. (§ 811 odst. 1)
- Osvojitel je povinen osvojenec informovat o tom, že byl osvojen, a to nejpozději do zahájení školní docházky. (§ 836)
- Možnost požádat soud o utajení osvojení a jeho okolností před rodinou původu dítěte. (§ 837 odst. 1)
- Jakmile osvojenec nabude svéprávnosti, má právo seznámit se s obsahem spisu, který byl o jeho osvojení veden. (§ 838)
- Pokud osvojenec nesouhlasí se změnou příjmení, rozhodne soud, že osvojenec bude ke svému příjmení připojovat příjmení osvojitele. (§ 835 odst. 2)
- Soud může podle okolností případu i bez návrhu nařídít dohled nad úspěšností osvojení. (§ 839)

Osvojení nelze zrušit po uplynutí tří let od rozhodnutí o osvojení. To neplatí, je-li osvojení v rozporu se zákonem. (§ 840 odst. 2) Je-li to v souladu se zájmy dítěte, může soud na návrh osvojitele rozhodnout i před uplynutím doby tří let od rozhodnutí o osvojení, že je osvojení nezrušitelné. (§ 844)

Osvojení zletilého

jako nový institut nového OZ Osvojení zletilého je významné především z hlediska dědění, kdy osvojenec dědí v první zákonné třídě dědiců a zároveň nevstupuje v dědické právo osvojitele vůči jiným osobám. O osvojení rozhodne (§ 796 odst. 2) soud na návrh osoby, která chce zletilého osvojit. K návrhu se zletilý připojí. Osvojení má právní následky pro osvojencovy potomky, jen pokud se narodili později. Osvojenec si ponechává své dosavadní příjmení, ale se souhlasem osvojitele může k svému příjmení připojit i příjmení osvojitele. Má-li již osvojenec nebo osvojitel připojované příjmení, nemůže dojít připojením příjmení na základě osvojení k jeho ztrojení.

Osvojení zletilého, které je obdobou osvojení nezletilého:

Zletilého lze osvojit, jestliže:

- přirozený sourozenec osvojovaného byl osvojen týž osvojitelem,

- v době podání návrhu na osvojení byl osvojovaný nezletilý,
- osvojitel pečoval o osvojovaného jako o vlastního již v době jeho nezletilosti,
- osvojitel hodlá osvojit dítě svého manžela [20].

1.3 Zprostředkování NRP

Zprostředkování osvojení a pěstounské péče upravuje v ČR zákon č. 359/1999Sb., o sociálně právní ochraně dětí. Tento zákon stanoví přesný postup orgánů SPOD při zprostředkování náhradní rodinné péče a také upravuje postup žadatelů, kteří se rozhodnou zažádat o adopci, nebo o svěření dítěte do pěstounské péče. O adopci, či svěření dítěte do pěstounské péče může rozhodnout výhradně soud. Tomuto rozhodnutí předchází celá řada činností, které provádějí orgány SPOD a také soudy.

Zprostředkováním začíná vlastní proces zajišťování NRP a je jím naplňován jeden z bodů, úmluvy o právech dítěte, který stanoví, že dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí nebo dítě, které nemůže být ponecháno v tomto prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem. Stát má pak povinnost zabezpečit takovému dítěti náhradní péči.

1.3.1 Fáze zprostředkování

- vyhledávání dětí vhodných k osvojení, nebo ke svěření do pěstounské péče
- vyhledávání fyzických osob vhodných stát se osvojiteli, či pěstouny
- odborná příprava budoucích osvojitelů, nebo pěstounů k přijetí dítěte do rodiny
- výběr určité fyzické osoby vhodné stát se osvojitelem, nebo pěstounem pro určité dítě a zprostředkování seznámení dítěte s touto osobou

Tento důležitý krok mohou provádět pouze orgány sociálně právní ochrany dětí, konkrétně krajské úřady, ministerstvo práce a sociálních věcí a úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí, pokud se jedná o osvojení dětí ve vztahu k cizině.

Zprostředkování se provádí jen na žádost fyzické osoby, která je občanem ČR. Cizinec může podat žádost v případě, že má na území ČR povolen trvalý pobyt nebo je hlášen na území ČR nejméně 365 dní. Žádost se podává u obecního úřadu obce s rozšířenou působností podle místa trvalého pobytu žadatele.

Návrh na osvojení, nebo svěření dítěte do pěstounské péče může fyzická osoba podat také přímo u soudu. Zprostředkování se neprovádí v případě kdy:

- rodiče dítěte dali souhlas k osvojení dítěte předem – ve vztahu k určitým osvojitelům
- návrh na osvojení podal manžel rodiče dítěte, nebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte
- zprostředkování pěstounské péče se neprovádí, jestliže podala návrh na svěření dítěte do pěstounské péče fyzická osoba dítěti příbuzná, nebo blízká

Podle zákona o SPO zajišťuje osvojení a svěření dítěte do pěstounské péče krajský úřad v některých případech ministerstvo (pokud se nejedná o osvojení z ciziny) [16].

Obecní úřady s rozšířenou působností vyhledávají vhodné děti i osoby vhodné stát se osvojiteli, či pěstouny. Přijímají žádosti o NRP, shromažďují potřebné doklady a posuzují, zda mají všechny potřebné náležitosti.

1.3.2 Spisová dokumentace

Obecní úřad s rozšířenou působností vede spisovou dokumentaci dítěte, která obsahuje:

- osobní údaje, doklad o státním občanství, údaje o sociálních poměrech dítěte a jeho rodičů, zprávu o zdravotním stavu a vývoji dítěte.

Spisová dokumentace žadatele obsahuje:

- žádost (osobní údaje), doklad o státním občanství, výpis z rejstříku trestů, zprávu o zdravotním stavu žadatele, údaje o ekonomických a sociálních poměrech zjištěné při sociálním šetření v rodině, souhlas se zařazením do evidence úřadu pro zprostředkování osvojení dětí z ciziny, souhlas účasti na přípravě fyzických osob k přijetí dítěte do rodiny, souhlas daný OSPOD, který umožňuje zjišťovat další údaje rozhodné pro zprostředkování

Pokud není z důvodů uvedených výše žádost zamítnutá, nebo orgán SPO nerozhodl o zastavení řízení o zařazení do evidence, postoupí spisová dokumentace o dítěti vhodném k osvojení nebo svěřením do pěstounské péče krajského úřadu.

Krajský úřad zjišťuje vhodnost žadatelů a rozhoduje o jejich zařazení do evidence žadatelů. K tomu, aby mohlo být stanoveno, zda je dítě vhodné k osvojení, nebo do pěstounské péče a žadatel vhodný stát se osvojitelem, či pěstounem se provádí tzv. odborné posouzení.

1.3.3 Odborné posouzení a příprava k přijetí

- posouzení dítěte (tělesný a duševní vývoj a vhodnost NRP a jejích forem)
- posouzení žadatele (psychický, zdravotní stav, předpoklady vychovávat dítě, motivace žadatele, stabilita manželského vztahu)

Žadatelé mají také povinnost podrobit se vyšetření zdravotního stavu, informovat OSPOD o svém zdravotním stavu a oznámit jména a adresu ošetřujícího lékaře pro případ nutnosti doplnění potřebných informací. Dalším krokem při zprostředkování NRP je *příprava k přijetí* dítěte do rodiny, kterou zajišťuje Krajský úřad, případně ministerstvo a tato příprava je součástí odborného posouzení [26].

Při odborném posouzení je třeba brát ohled na některé faktory, které ovlivňují úspěšnost náhradní rodinné péče:

- žadatelé by měli vykazovat rysy zdravé rodiny, být schopni přijímat své emoce a odolávat pocitům odmítnutí
- je důležité, aby oba rodiče s osvojením či pěstounskou péčí plně souhlasili, aby je uspokojovaly i malé úspěchy na cestě ke zlepšení
- rodiče mají mít sami sebe rádi, měli by být otevření k vyhledávání odborné pomoci a respektovat odlišnosti v individualitě dětí [28].

Cílem přípravy je:

- poskytnout žadatelům informace o formách NRP, právních předpisech, psychologie dítěte v NRP, specifikách péče o dítě v NRP a psychologické vyšetření žadatelů

1.3.4 Poradní sbor

Na zprostředkování se podílí **poradní sbor**, který jmenuje hejtman kraje. Tento poradní sbor je tvořen odborníky z oblasti pediatrie, psychologie, zástupců škol, zdravotnických a sociálních zařízení a zaměstnanců OSPOD, Jeho náplní je najít pro určité dítě vhodné rodiče. Poradní sbor zřizuje i ministr práce a sociálních věcí. Jestliže krajský úřad zjistí, že se v evidenci žadatelů, kterou vede nebo v evidenci žadatelů, kterou vede ministerstvo, nachází žadatel vhodný stát se osvojitelem, nebo pěstounem pro dítě vedené v evidenci KÚ, oznámí písemně tuto skutečnost žadateli a obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností. Žadatel má na základě tohoto oznámení právo seznámit se s dítětem a do 30 dnů od doručení oznámení může podat žádost o svěřeni dítěte do péče budoucích osvojitelů, nebo pěstounů [26].

V České republice je 14 poradních sborů (máme 14 krajů), v každém kraji je tedy evidence dětí nahlášených do NRP, tak i evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli či pěstouny. V případě, že se KÚ nepodaří zprostředkovat osvojení, nebo pěstounskou

péči pro dítě do 3 měsíců od zařazení do evidence, nebo do 3 let u žadatelů zařazených do evidence, postupuje zprostředkování k ministerstvu, čímž se rozšíří počet dětí i žadatelů. Pokud se ani ministerstvu nepodaří do 3 měsíců u dětí a do 6 měsíců u žadatelů zprostředkovat osvojení, nebo pěstounskou péči, postoupí ministerstvo kopie veškerých údajů k Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně ke zprostředkování osvojení ve vztahu k cizině. Taková situace může však nastat pouze v případě, kdy osvojitel vyjádřil souhlas s osvojením dítěte z ciziny. Tato možnost je ovšem vhodnější pro děti předškolního věku či mladšího školního věku.

Na základě výsledku posouzení poradního sboru dojde většinou k telefonickému vyzvání sociální pracovníci krajského úřadu k pohovoru. Rozhovor se týká konkrétního dítěte, kterému byli žadatelé vytipováni jako náhradní rodiče. Poté následuje osobní návštěva na oddělení NRP krajského úřadu, kde jsou budoucím rodičům poskytnuty veškeré informace a údaje o dítěti (zdravotní, psychický stav, o původní rodině dítěte a sociálně právních otázkách). Je důležité opravdu velmi dobře zvážit svoji současnou situaci a nebát se vyjádřit obavy, pocity, dotazy [33].

1.3.5 Úskalí náhradní rodinné péče

V posledních letech byla Česká republika často kritizována ze strany mezinárodních organizací ze strany domácích odborníků v souvislosti s péčí o ohrožené děti a rodiny.

Připomínky se týkají těchto témat:

- v případě nezrušitelného osvojení není respektováno právo dítěte znát své biologické rodiče
- problematika ohrožených a znevýhodněných dětí je roztržena do několika ministerstev, péče není dostatečně koordinována

- v ústavěch se ocitá velké množství dětí, není dostatečně respektována zásada nejlepšího zájmu dítěte
- nedostatečná prevence špatného zacházení týrání a zneužívání dětí v rodině
- chybí prevence zaměřená na snížení počtu dětí, které jsou odloučeny od rodičů a opatření, která by vedla ke zkrácení délky pobytu v ústavní péči
- nedostatečná provázanost odborných pracovišť, chybí multidisciplinární přístup založený na týmové spolupráci

Zdravý a zdárný vývoj dítěte by měl být podporován v prostředí, které je stálé, nabízí dítěti pocit bezpečí a jistoty a je dítěti srozumitelné. Takovým prostředím je dobře fungující rodina – biologická či náhradní. Dlouhodobá ústavní péče zanechává na dítěti následky téměř ve všech oblastech vývoje. Čím dříve rodinná péče započne tím pro dítě lépe. Sociální práce musí být zejména terénní sociální práci, to znamená skutečnou práci s dítětem a rodinnou, která by měla převážet nad prací administrativní [5].

1.3.6 Co je třeba změnit

- definovat jednotlivé formy náhradní rodinné péče – hlavním zájmem má být snaha pomoci dítěti vybrat vhodnou náhradní rodinu a stanovit jasné podmínky jejího výkonu
- zavést povinnost pečujících osob spolupracovat s odborným pracovištěm
- pracovat na základě individuálního plánu dítěte – dítěti vytvořit individuální plán a na jeho podkladu jednat.
- vybudovat ambulantní i terénní odborná pracoviště, zabývající se sanací rodiny
- u podání návrhu na nařízení ústavní výchovy, rozhodovat v týmu anebo rozlišovat zda rodiče nejsou schopni o dítě pečovat nebo zda nemají podmínky pro danou péči [2].

- Je třeba vytvořit podmínky pro síť dostupných služeb pro náhradní rodinnou péči, neboť služby doprovázení jsou pro náhradní rodiny nezbytné. Dnes však tyto služby poskytují v omezeném rozsahu pouze neziskové organizace a několik dalších subjektů. Pro zabezpečení neselhávající náhradní rodinné péče je třeba zajistit síť komplexních doprovodných služeb pro rodiny s přijatými dětmi. Garantem sociálně-právní ochrany dětí a subjektem, který by měl zajistit vznik a fungování sítě dostupných komplexních doprovodných služeb pro rodiny s přijatými dětmi je stát [29].
- Stále více se v posledních letech mluví o spolupráci sociálních služeb (nejen neziskových organizací, ale i služeb zřizovaných obcemi) a orgánů sociálně právní ochrany dětí (OSPOD), které by měly rozpoznat potřeby dysfunkčních rodin a v zájmu ochrany dítěte být těmi, kdo těmto rodinám nabídne pomoc a systém ochrany dítěte, který bude v jeho nejlepším zájmu. Důležitá je vzájemná spolupráce a pochopení kompetencí jednotlivých pracovníků. Tam, kde je spolupráce jen „na papíře“, se při mnohdy náročném rozhodování nemohou cítit odpovědní pracovníci dostatečně bezpečně, což může negativně ovlivnit jak proces jejich rozhodování, tak jeho výsledek v daném případě [30].
- Aktuální otázkou je v současnosti také kontakt dítěte s biologickou rodinou a důležitými osobami z jeho minulosti. Vždy je nutné posoudit individuální situaci každého dítěte. Náhradní rodiče by se ale nikdy neměli bát s dítětem o původní rodině mluvit a v případě zájmu mu i kontakt s rodinou umožnit. Pro náhradní rodiče to může být velmi zraňující a znepokojující, proto se doporučuje, aby kontakt zprostředkovávala „třetí strana“ [1].
- Podle některých odborníků lze spatřovat problémy s prodlužováním pobytu dětí v ústavní péči v příliš dlouhých lhůtách pro stanovení nezájmu biologických rodičů. Tyto děti zůstávají v ústavech a čekají na to, jestli jejich rodiče projeví zájem, nebo naopak soud vysloví rozhodnutí o jejich nezájmu. Dítěti ale utíká drahocenný čas, který už mohlo trávit ve fungující náhradní rodině a vytvářet si tak vztahy tolik potřebné pro jeho zdravý vývoj [8].

2 CÍL PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

2.1 Cíl práce

Cílem práce je zjistit, zda právní systém náhradní rodinné péče nevykazuje nedostatky a zda skutečně chrání zájmy a práva nezletilých dětí a náhradních rodičů.

2.2 Výzkumné otázky

Po stanovení cíle jsem si vytyčila následující otázky výzkumu:

- Poskytuje platná právní úprava náhradní rodině dostatečnou ochranu?
- Zajišťuje české právo dostačující podporu pro vytvoření funkční náhradní rodiny?
- Vede dodržování platných právních předpisů v praxi skutečně k ochraně rodiny, včetně náhradní rodinné péče a práv dítěte?

3 METODIKA

3.1 *Metoda sběru dat*

Vlastní výzkum byl proveden kvalitativní metodou polostrukturovaného rozhovoru. Kvalitativní metodu jsem použila z toho důvodu, že tak mohu daný problém řešit více do hloubky a metoda polostrukturovaného rozhovoru bylo pro získávání dat nejvhodnější metodou. Umožňovala mi rozvíjet daný problém individuálně s každým účastníkem rozhovoru podle jeho odpovědí. Základem rozhovoru bylo 11 otázek (viz přílohy).

Rozhovory probíhaly v klidném prostředí, které si dotazovaní sami vybrali. Před začátkem rozhovoru byli upozorněni, že je vše anonymní a pokud nechtějí, nemusí na otázku odpovídat. V průběhu rozhovoru jsem kromě vytvořených 11 otázek pokládala ještě doplňující otázky.

Rozhovory jsem nahrávala na diktafon a dotazovaní s tímto způsobem záznamu souhlasili. Odpovědi jsem si nahrávala z toho důvodu, že „*záznam je zcela nestranný a je na něm vše tak, jak se odehrálo. Je autentický*“ [21].

Nahrané rozhovory jsem poté analyzovala. Vzorový přepis rozhovoru je uveden v přílohách.

3.2 *Charakteristika výzkumného souboru*

Pro svůj výzkum jsem se rozhodla udělat rozhovor s odbornými pracovníky zabývajícími se oblastí ochrany rodiny a náhradní rodinné péče. Z toho se jednalo o 8 sociálních pracovníků, kteří se náhradní rodinnou péčí zabývají již řadu let a jsou tak schopni posoudit, jak funguje právní systém náhradní rodinné péče v ČR. Dále jsem provedla rozhovor se 4 soudci, kteří jsou též odborníky ve svém oboru a na danou problematiku mohli vnést jiný pohled.

4 VÝSLEDKY

V této kapitole jsou vyhodnoceny jednotlivé odpovědi, které vzešli z rozhovorů. Dotazovala jsem se 12 odborných pracovníků na 11 otázek. Ke každé otázce jsem přiložila tabulku, ve které jsou shrnuty odpovědi dotazovaných, a doprovodila jsem ji slovním vyjádřením a u některých odpovědí i grafem pro lepší názornost.

4.1 Výsledky jednotlivých otázek

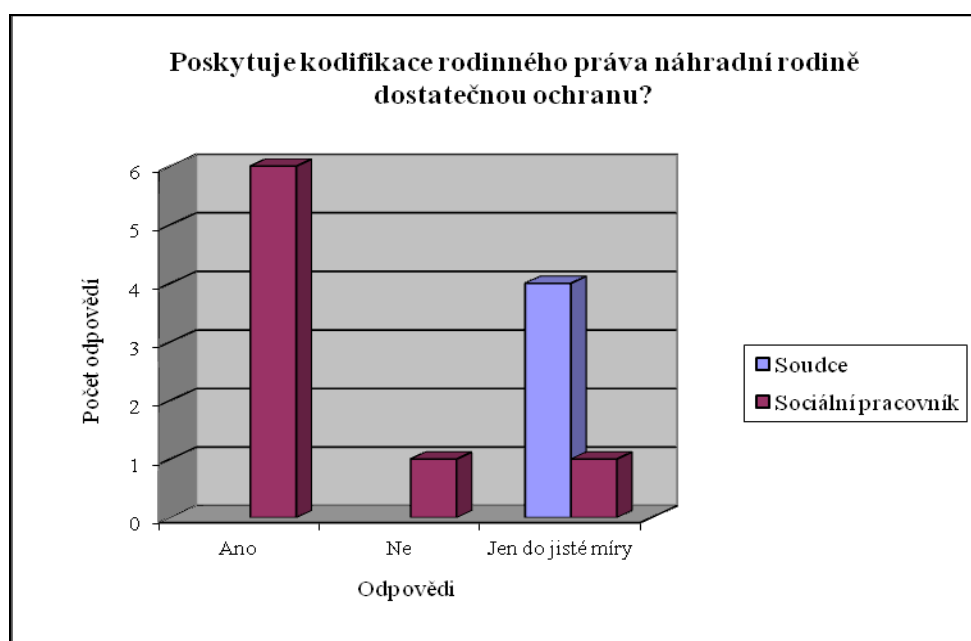
Otázka č. 1

Poskytuje kodifikace rodinného práva náhradní rodině dostatečnou ochranu?

Tab. č.1: Poskytuje kodifikace rodinného práva náhradní rodině dostatečnou ochranu?

Odpověď	Funkce		Délka praxe (roky)							Celkem
	Soudce	Sociální pracovník	2,5	3	5	14	20	23	34	
Ano		6	1	1	2	1	1			6
Ne		1				1				1
Jen do jisté míry	4	1			1		2	1	1	5

Zdroj: Vlastní výzkum

Graf č. 1: Poskytuje kodifikace rodinného práva náhradní rodině dostatečnou ochranu?

Na otázku č. 1 odpověděla většina respondentů kladně, jak je vidět v grafu č. 1. Kodifikace rodinného práva u nás podle 6 sociálních pracovníků, jak uvádí tabulka č. 1, chrání náhradní rodinu. Pouze 1 sociální pracovnice si myslí, že by bylo potřeba zajistit

ochranu náhradní rodiny v mnohem větší míře. Určité úpravy právního systému náhradní rodinné péče by uvítali 4 soudci a 1 sociální pracovník.

Otázka č. 2

V čem je nová právní úprava pokroková a v čem je neefektivní?

Tab. č. 2: V čem je nová právní úprava pokroková a v čem je neefektivní?

Pokrok	Neefektivnost
• PP na přechodnou dobu • Individuální plán • Případové konference • Spolupráce s odborníky (psychologové atd.)	• Administrativa • Nedostatečné personální zajištění • PP na přechodnou dobu • Finanční ohodnocení pěstounů • Střídavá péče v rámci PP na přechodnou dobu

Zdroj: Vlastní výzkum

Výsledky otázky č. 2 jsem shrnula do tabulky č. 2, kterou jsem rozdělila podle odpovědí na část pokrokovou a neefektivní. Řada jak sociálních pracovníků, tak soudců dodala, že se teprve s novou právní úpravou seznamují a chodí na školení. Přesto vidí některé nedostatky v této právní úpravě. Zdůrazňovali větší administrativní zátěž a nedostatečné personální zajištění nejen na úřadech ale i v terénu. Neefektivnost také shledávají ve finančním ohodnocení pěstounů. Pro některé z dotazovaných je pěstounská péče na přechodnou dobu pokroková, pro jiné je neefektivní. Především se pozastavovali na střídavé péči v rámci pěstounské péče na přechodnou dobu, která nemusí být pro dítě přínosná.

Pokrokové jsou pro dotazované individuální plány, případové konference a možnost více spolupracovat s odborníky, jakou jsou psychologové, pediatři atd.

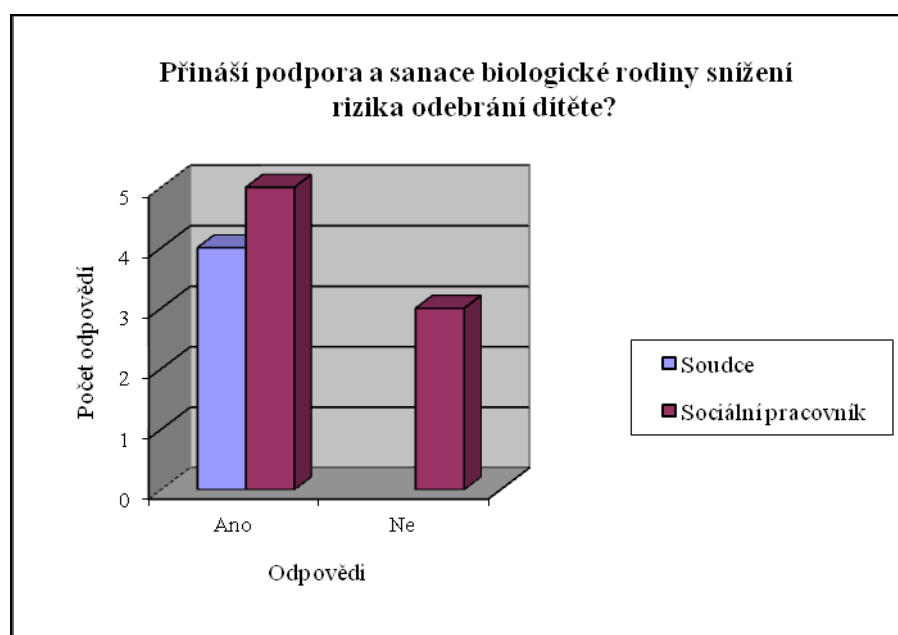
Otázka č. 3

Přináší podpora a sanace biologické rodiny snížení rizika odebrání dítěte?

Tab. č. 3: Přináší podpora a sanace biologické rodiny snížení rizika odebrání dítěte?

Odpověď	Funkce		Délka praxe (roky)							Celkem
	Soudce	Sociální pracovník	2,5	3	5	14	20	23	34	
Ano	4	5		1	1	2	3	1	1	9
Ne		3	1		2					3

Zdroj: Vlastní výzkum

Graf č. 2: Přináší podpora a sanace biologické rodiny snížení rizika odebrání dítěte?

Většina respondentů, jak ukazuje tabulka č. 3, se vyjádřila kladně k otázce podpory a sanace biologické rodiny. Na grafu č. 2 můžeme vyčíst, že všichni soudci a 5 sociálních pracovníků souhlasí s podporou biologické rodiny. 3 sociální pracovníci, kteří mají poměrně krátkou praxi oproti ostatním, si myslí, že je podpora neúčinná a měla by se změnit či zaměřit jiným směrem.

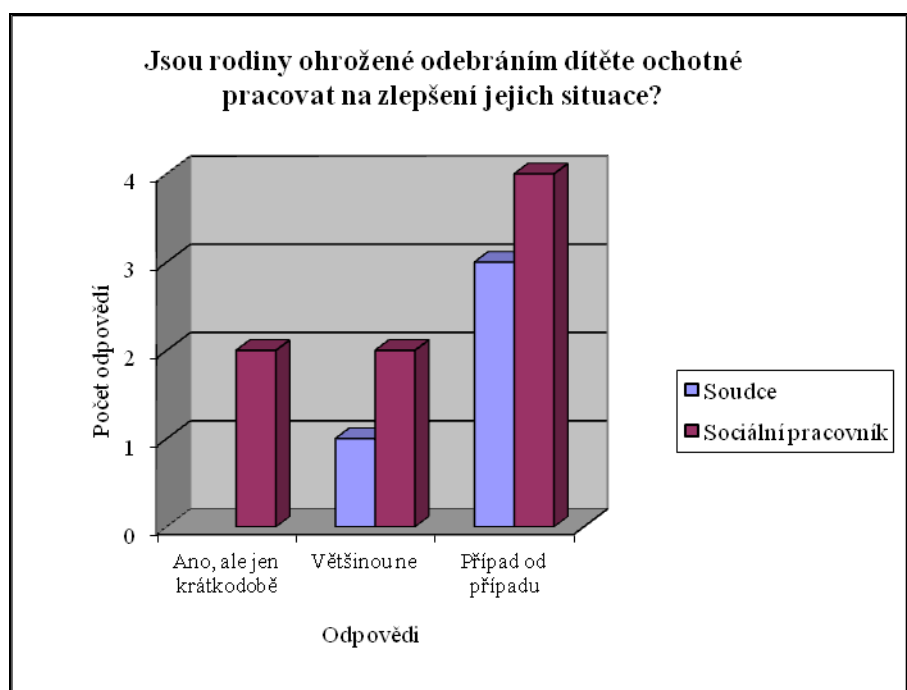
Otázka č. 4

Jsou rodiny ohrožené separací dítěte ochotné pracovat na zlepšení jejich situace?

Tab. č. 4: Jsou rodiny ohrožené separací dítěte ochotné pracovat na zlepšení jejich situace?

Odpověď	Funkce		Délka praxe (roky)							Celkem
	Soudce	Sociální pracovník	2,5	3	5	14	20	23	34	
Ano, ale jen krátkodobě		2		1	1					2
Většinou ne	1	2	1		2					3
Případ od případu	3	4				2	3	1	1	7

Zdroj: Vlastní výzkum

Graf č. 3: Jsou rodiny ohrožené odebráním dítěte ochotné pracovat na zlepšení jejich situace?

Na otázku č. 4 odpověděli pouze 2 sociální pracovníci kladně, jak vidíme v tabulce č. 4, ale dodali, že snaha rodin nemá dlouhé trvání a je tedy potřeba s rodinou nadále spolupracovat. I tak ale nemusí být spolupráce úspěšná. Z grafu č. 3 je patrné, že 3 soudci a 4 sociální pracovníci by museli tuto otázku posoudit případ od případu. Jedná se o respondenty, kteří mají již mnohaletou praxi. 2 sociální pracovnice a 1 soudce

odpověděli na tuto otázku záporně. Podle nich se většinou rodiny nesnaží zlepšit svoji situaci.

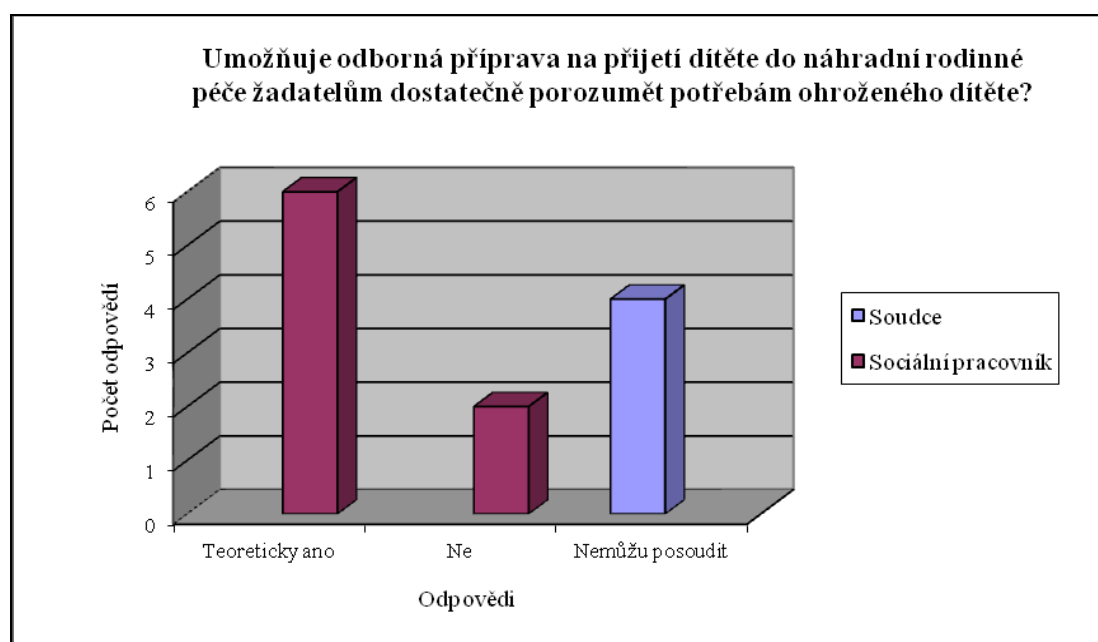
Otázka č. 5

Umožňuje odborná příprava na přijetí dítěte do náhradní rodinné péče žadatelům dostatečně porozumět potřebám ohroženého dítěte?

Tab. č. 5: Umožňuje odborná příprava na přijetí dítěte do náhradní rodinné péče žadatelům dostatečně porozumět potřebám ohroženého dítěte?

Odpověď	Funkce		Délka praxe (roky)							Celkem
	Soudce	Sociální pracovník	2,5	3	5	14	20	23	34	
Teoreticky ano		6		1	1	3	1			6
Ne		2	1					1		2
Nemůžu posoudit	4				1		2		1	4

Zdroj: Vlastní výzkum

Graf č. 4: Umožňuje odborná příprava na přijetí dítěte do náhradní rodinné péče žadatelům dostatečně porozumět potřebám ohroženého dítěte?

Otázka č. 5 byla určena spíše pro sociální pracovníky, jak ukazuje tabulka č. 5. Soudci nemohli na tuto otázku řádně odpovědět, jelikož do této problematiky nevidí a nemohou ji posoudit.

6 sociálních pracovníků považuje odbornou přípravu za přínosnou. Upozornili však na to, že ne na vše lze žadatele připravit a některé problémy se ukáží až v praxi. Na grafu č. 4 vidíme, že 2 sociální pracovníci si myslí, že odborná příprava nedává žadatelům potřebné informace.

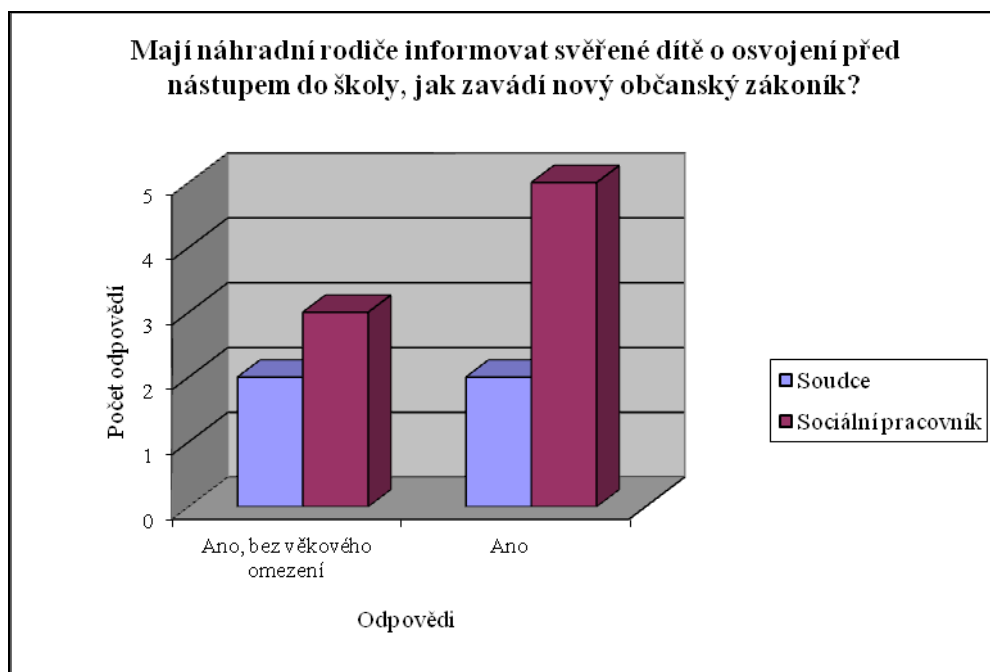
Otázka č. 6

Mají náhradní rodiče informovat svěřené dítě o osvojení před nástupem do školy, jak zavádí nový občanský zákoník?

Tab. č. 6: Mají náhradní rodiče informovat svěřené dítě o osvojení před nástupem do školy, jak zavádí nový občanský zákoník?

Odpověď	Funkce		Délka praxe (roky)							Celkem
	Soudce	Sociální pracovník	2,5	3	5	14	20	23	34	
Ano, bez věkového omezení	2	3		1	3		1			5
Ano	2	5	1			2	2	1	1	7

Zdroj: Vlastní výzkum

Graf č. 5: Mají náhradní rodiče informovat svěřené dítě o osvojení před nástupem do školy, jak zavádí nový občanský zákoník?

Výsledky otázky č. 6 jsou shrnuty v tabulce č. 6. Vidíme v ní, že dotazovaní souhlasí s tím, aby dítě bylo informováno, že je osvojené. Liší se pouze v názoru, kdy to dítěti oznámit.

Z grafu č. 5 vyčteme, že 2 soudci a 5 sociálních pracovníků souhlasí s povinností vycházející z nového občanského zákoníku, říci dítěti, že je osvojené, před nástupem do školy. Proti tomuto rozhodnutí jsou 2 soudci a 3 sociální pracovníci, kterým se nelíbí stanovení věkové hranice.

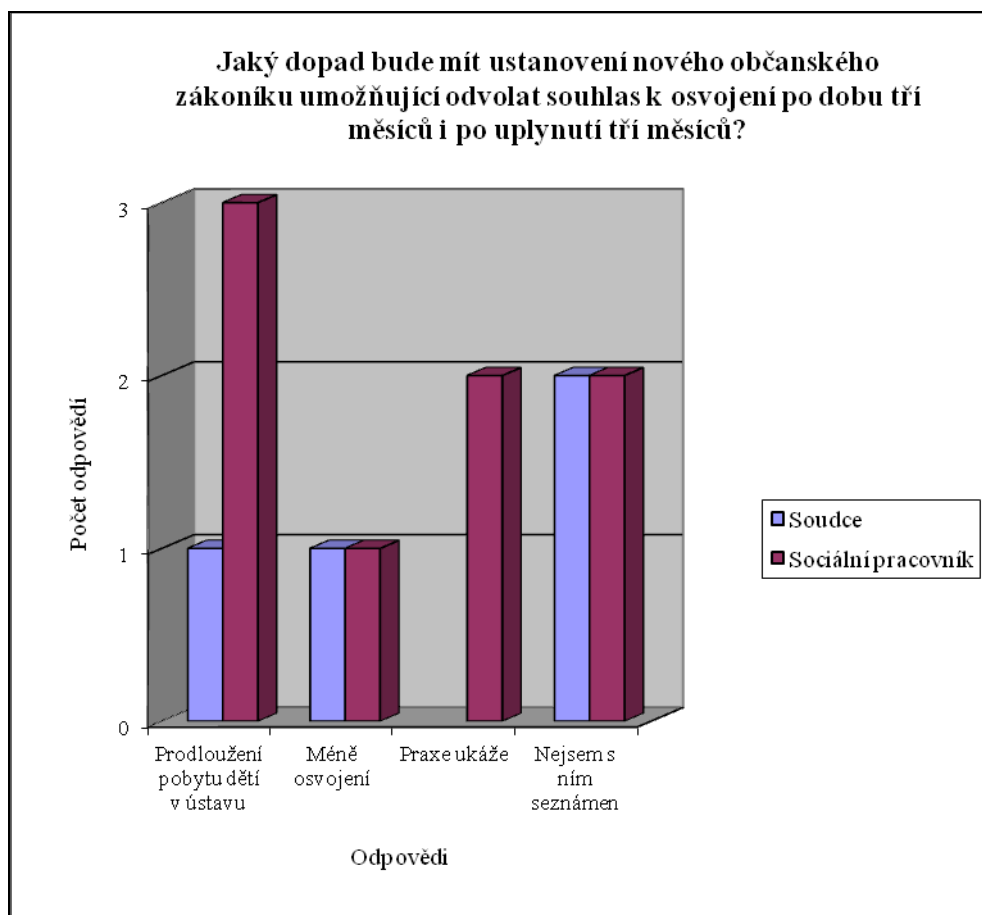
Otázka č. 7

Jaký dopad bude mít ustanovení nového občanského zákoníku umožňující odvolat souhlas k osvojení po dobu tří měsíců i po uplynutí tří měsíců?

Tab. č. 7: Jaký dopad bude mít ustanovení nového občanského zákoníku umožňující odvolat souhlas k osvojení po dobu tří měsíců i po uplynutí tří měsíců?

Odpověď	Funkce		Délka praxe (roky)							Celkem
	Soudce	Sociální pracovník	2,5	3	5	14	20	23	34	
Prodloužení pobytu dětí v ústavu	1	3	1		2	1				4
Méně osvojení	1	1					2			2
Praxe ukáže		2		1				1		2
Nejsem s ním seznámen	2	2			1	1	1		1	4

Zdroj: Vlastní výzkum

Graf č. 6: Jaký dopad bude mít ustanovení nového občanského zákoníku umožňující odvolat souhlas k osvojení po dobu tři měsíců i po uplynutí tří měsíců?

Odpovědi na otázku č. 7 se dosti lišily, jak ukazuje tabulka č. 7. 2 Soudci a 2 sociální pracovníci se s novým občanským zákoníkem teprve seznamují a nemohou na tuto otázku odpovědět.

Na grafu č. 6 pozorujeme, že 3 sociální pracovníci a 1 soudce vidí dopad především v prodloužení pobytu dětí v ústavu. Bude ubývat i osvojitelů, jak si myslí 1 soudce a 1 sociální pracovník. Zbylí dotazovaní neměli na otázku názor a počkají, až praxe ukáže, jaký dopad ustanovení bude mít na osvojení.

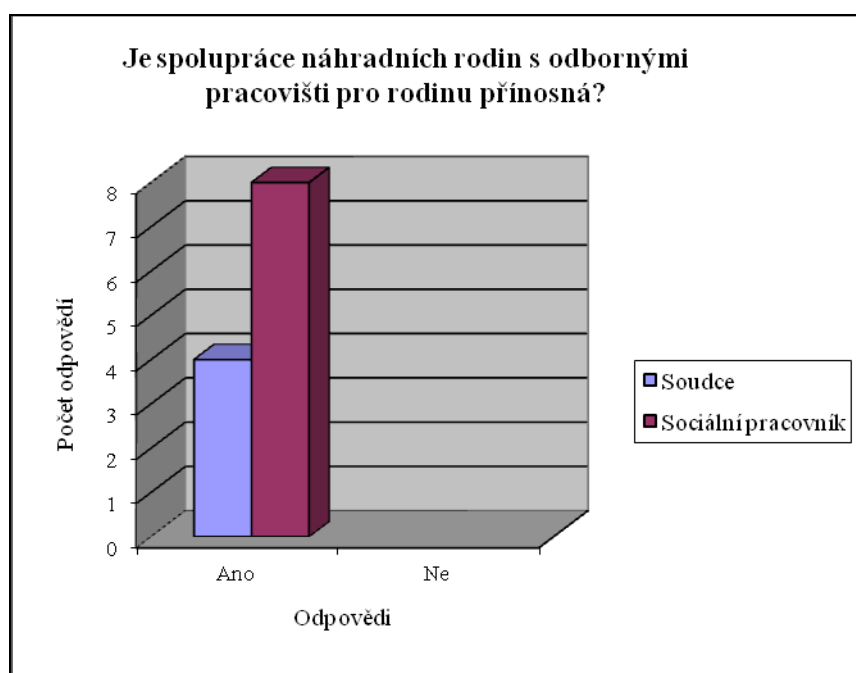
Otázka č. 8

Je spolupráce náhradních rodin s odbornými pracovišti pro rodinu přínosná?

Tab. č. 8: Je spolupráce náhradních rodin s odbornými pracovišti pro rodinu přínosná?

Odpověď	Funkce		Délka praxe (roky)								Celkem
	Soudce	Sociální pracovník	2,5	3	5	14	20	23	34		
Ano	4	8	1	1	3	2	3	1	1	12	
Ne											

Zdroj: Vlastní výzkum

Graf č. 7: Je spolupráce náhradních rodin s odbornými pracovišti pro rodinu přínosná?

V odpovědi na otázku č. 8 se soudci i sociální pracovníci shodli, jak ukazuje tabulka č. 8 a graf č. 7. Dotazovaní považují spolupráci náhradních rodin s odbornými pracovišti přínosnou. Dá se vycházet i z otázky č. 5, kde dotazovaní sami říkali, že odborná příprava náhradních rodin nemůže obsáhnout vše a je proto potřeba být neustále v kontaktu s odborníky, kteří mohou rodinám s případnými problémy pomoci.

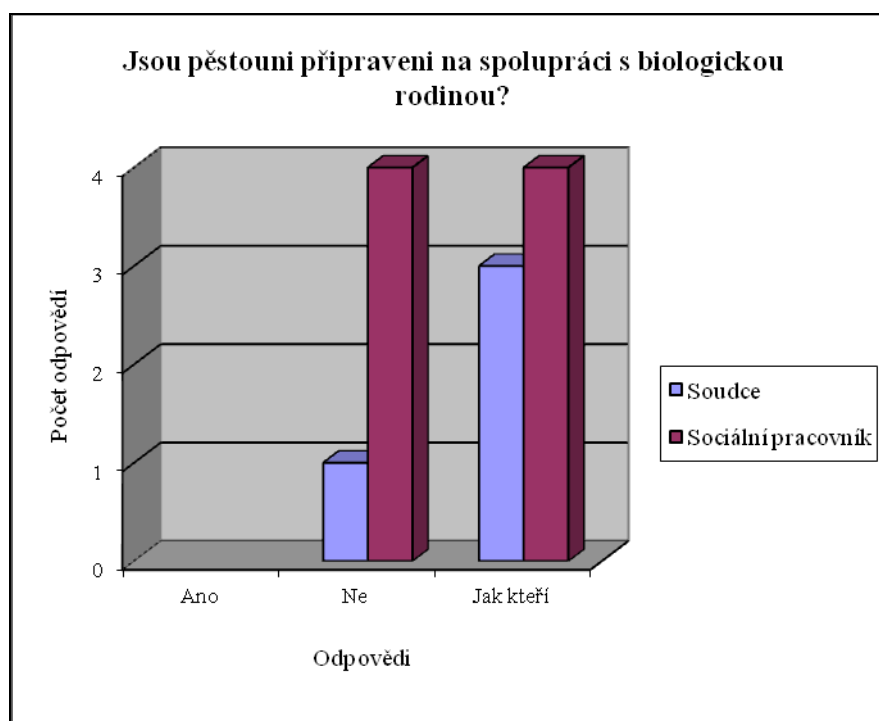
Otázka č. 9

Jsou pěstouni připraveni na spolupráci s biologickou rodinou?

Tab. č. 9: Jsou pěstouni připraveni na spolupráci s biologickou rodinou?

Odpověď	Funkce		Délka praxe (roky)							Celkem
	Soudce	Sociální pracovník	2,5	3	5	14	20	23	34	
Ano										
Ne	1	4	1		3	1				5
Jak kteří	3	4		1		1	3	1	1	7

Zdroj: Vlastní výzkum

Graf č. 8: Jsou pěstouni připraveni na spolupráci s biologickou rodinou?

Tabulka č. 9 představuje souhrn odpovědí na otázku č. 9, zda jsou pěstouni připraveni na spolupráci s biologickou rodinou. V tabulce i následném grafu č. 8 je vidět, že kladně neodpověděl žádný z dotazovaných.

4 sociální pracovníci a 1 soudce se domnívají, že pěstounům dělá problémy setkávat se s biologickou rodinou dítěte. Ostatní respondenti (3 soudci, 4 sociální pracovníci) odpověděli, že jak kteří pěstouni, rozhoduje případ od případu.

Otázka č. 10

Jaká vidíte pozitiva a negativa v pěstounské péči na přechodnou dobu?

Tab. č. 10: Jaká vidíte pozitiva a negativa v pěstounské péči na přechodnou dobu?

	Pozitiva	Negativa
Sociální pracovníci	Rodinné zázemí pro miminka	- Finanční motivace pěstounů na úkor kvality - Nezájem pěstounů o PP na přechodnou dobu - Nezájem pěstounů o starší děti - Střídání rodin
Soudci		- Střídání rodin - Finanční motivace

Zdroj: Vlastní výzkum

Tabulka č. 10 představuje názory dotazovaných na otázku č. 10 týkající se pěstounské péče na přechodnou dobu. V tabulce jsou souhrny pozitivní a negativní stránky, jak je vidí sociální pracovníci a soudci.

Sociální pracovníci vidí v pěstounské péči na přechodnou dobu přínos v rodinném zázemí pro miminka. To je ale jediné pozitivum. Sociální pracovníci i soudci na zavedené pěstounské péči vidí řadu negativ. Kritizují především finanční ohodnocení pěstounů, které bude větší motivací, než vlastní zájem pěstounů o poskytnutí stabilního rodinného prostředí pro opuštěné dítě. Chybí i celkový zájem o tuto možnost pěstounské péče z řad pěstounů. Oběma dotazovaným skupinám se také nelíbí střídavá péče v rámci pěstounské péče na přechodnou dobu, což vyplynulo již z otázky č. 2. Problém odborníci vidí také ve věku dětí, mají obavy, že o starší děti nebude v rámci této formy pěstounské péče zájem.

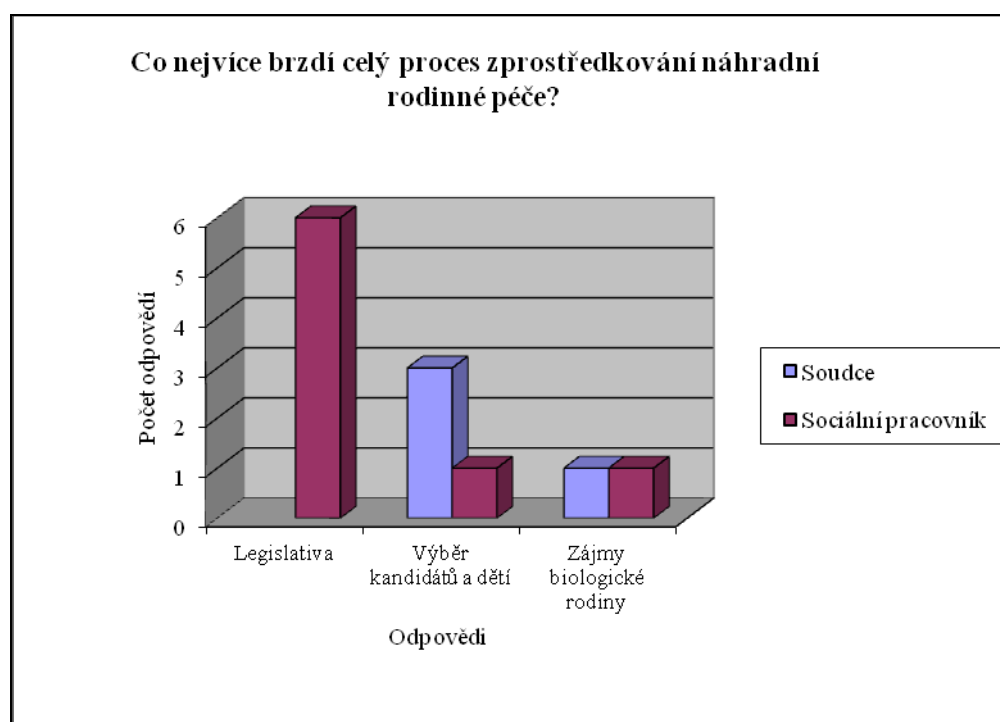
Otázka č. 11

Co nejvíce brzdí celý proces zprostředkování náhradní rodinné péče?

Tab. č. 11: Co nejvíce brzdí celý proces zprostředkování náhradní rodinné péče?

Odpověď	Funkce		Délka praxe (roky)							Celkem
	Soudce	Sociální pracovník	2,5	3	5	14	20	23	34	
Legislativa		6	1	1	2	1	1			6
Výběr kandidátů a dětí	3	1			1		1	1	1	4
Zájmy biologické rodiny	1	1				1	1			2

Zdroj: Vlastní výzkum

Graf č. 10: Co nejvíce brzdí celý proces zprostředkování náhradní rodinné péče?

Otázka č. 10 se zabývala procesem zprostředkování náhradní rodinné péče, tím, co jej podle dotazovaných nejvíce brzdí. Respondenti se shodli na 3 důvodech a výsledek

je shrnut v tabulce č. 11. Jak poté následný graf č. 10 znázorňuje, nejvíce tento proces brzdí legislativa. Odpovědělo tak 6 sociálních pracovníků. Soudci nevidí problém v legislativě, ale ve zdlouhavém procesu výběru kandidátů a dětí. Takto odpověděli 3 soudci a přidal se k nim i 1 sociální pracovník. Zbývající soudce a sociální pracovník uvedli, že proces je bržděn především tím, že se upřednostňují zájmy biologické rodiny.

5 DISKUZE

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, zda právní systém náhradní rodinné péče nevykazuje nedostatky a zda skutečně chrání zájmy a práva nezletilých dětí a náhradních rodičů. V rámci své bakalářské práce jsem nejprve nastínila současný stav právní úpravy ochrany náhradní rodinné péče v České republice. Věnovala jsem se především osvojení, pěstounské péči a zákonům, jež se týkají náhradní rodinné péče. Po stanovení zmíněného cíle, jsem položila 3 výzkumné otázky. Na ně jsem hledala odpovědi pomocí rozhovoru s 12 odborníky, kteří odpovídali na 11 otázek.

Mnoho dětí by se do systému náhradní rodinné péče nemuselo vůbec dostat, pokud by neselhala jejich biologická rodina. Otázky č. 3 a č. 4 se týkaly podpory biologické rodiny a její ochoty změnit svoji situaci, pokud hrozí odebrání dítěte. Z rozhovorů vyplynulo, že sanace a podpora rodin (ot.č.3) vede alespoň ke krátkodobé úpravě poměrů. Souhlasím s názorem, že práce se selhávajícími rodinami musí být důkladná, pravidelná a intenzivní. Osobně se domnívám, že téměř každý rodič se dnes může dostat do situace, kdy rodina přestane plnit některou ze svých funkcí. Může k tomu dojít v důsledku současného životního stylu. Mladé rodiny se zadlužují, splácejí hypotéky na bydlení a ve chvíli, kdy např. matka pečuje o dítě na mateřské dovolené a otec ztrácí zaměstnání v důsledku vysoké nezaměstnanosti, ocitne se taková rodina v ohrožení.

Zda jsou rodiny ochotny zlepšit svoji situaci, když jim již hrozí odebrání dítěte (ot.č.4) se musí, podle výsledků rozhovorů, posuzovat případ od případu. Dotazovaní uvedli, že většina ohrožených rodin svoji situaci nezlepší a pokud už se podaří získat je ke spolupráci, trvá jejich snaha pouze krátce – po dobu hrozby odebrání dítěte. Jsou rodiny, které si uvědomí vážnost situace, zaktivizují se a podaří se rodinné prostředí stabilizovat. Takových rodin je ale málo. Někteří respondenti vidí příčinu neúspěšné sanace v tom, že rodiče sami vychází z problémového prostředí. Domnívám se, že tato informace je velmi důležitá. Umožňuje nám totiž pochopit, že sanace těchto generačně problémových rodin je v současné podobě neúčinná a způsob jejího řešení je třeba změnit.

Myslím si, že hlavní pozornost by měla být věnována rodinám, které nejsou schopné vytvořit dětem odpovídající prostředí pro jejich zdárný vývoj. Pokud se setkáváme v takových rodinách už se třetí generací, která ve své výchovné roli opakovaně selhává, pak je třeba se zamyslet nad účinností pomoci, která je jim poskytována. Přestože nepatřím k odborné veřejnosti a nemám zkušenosti v práci s rodinou, domnívám se, že rodič, který sám nepoznal rodinné prostředí, nemá možnost vycházet z nějakého pozitivního vzoru. Možná jenom není schopen zajistit a uspořádat své poměry tak, aby byly vyhovující. Proto se domnívám, že bychom měli zvolit přístup podporující a doprovodný. Učit členy těchto rodin hospodařit s financemi, jak nakupovat, jak pečovat o děti, jak mezi sebou komunikovat, jak se uplatnit na trhu práce a jak zvládat další situace, které neměly šanci ve své rodině poznat. Kromě sociálních pracovníků bych zapojila také neziskové organizace, případně dobrovolníky, kteří by mohli v rodině pomáhat např. s přípravou dětí do školy. Tento názor vyslovila v rozhovorech i řada sociálních pracovníků, kteří upozornili na to, že s přibývajícím administrativou nemohou trávit tolik času v terénu a věnovat se tak potřebám rodin.

Na zapojení neziskových organizací poukazovali především sociální pracovníci i v otázkách č. 1 a č. 2, které hodnotily současný právní systém náhradní rodinné péče a poté i jeho nové právní úpravy. I když sociální pracovníci vidí nastavení zákonů pro ochranu náhradní rodiny kladně, nestaví se tak již k novele zákona. Všichni sociální pracovníci uvedli, že novela zákona o SPOD je zejména neefektivní a to především z důvodu navýšení administrativní práce na úkor práce s rodinami přímo v terénu. Jsou přesvědčeni, že tvorba individuálního plánu a vyhodnocování situace ohroženého dítěte je přínosná pro hlubší spolupráci s rodinou, avšak poukazují na nedostatečný počet zaměstnanců, kteří by se mohli rodinám věnovat. Zde by právě rádi zapojili více neziskové organizace, potýkají se však s určitým problémem. V menších městech je neziskových organizací velmi málo. Co však novela doopravdy přinese, ukáže až praxe, na čemž se shodli všichni soudci. Ti považují v novele za problematickou především část věnovanou pěstounské péči na přechodnou dobu, se kterou je spojené střídání dětí v rodinách, a upřednostňování práv rodiče nad právem dítěte.

Žadatelé o náhradní rodinnou péči musí před přijetím dítěte podstoupit i odbornou přípravu, jak je tento krok potřebný, zjišťovala otázka č. 5. U této otázky se soudci shodli, že na ni nemohou odpovědět, neboť nevědí, jak odborná příprava probíhá. Sociální pracovníci se vesměs shodli, že po teoretické stránce jsou žadatelé připravováni dobře a získávají zde široké spektrum důležitých informací. Zároveň se shodují v názoru, že na všechny situace, které se v náhradní rodině mohou objevit, nelze rodiče připravit. Žadatelé si náhradní rodinnou péči idealizují a nepřipouštějí si rizika, která sebou nese péče o děti nějakým způsobem hendikepované, zneužívané či psychiatricky nemocné. Připojují se k názoru sociálních pracovníků i soudců, kteří považují za nezbytnou spolupráci pěstounů s odbornými pracovišti (ot. č. 8) i další vzdělávání pěstounů. Domnívám se, že děti, které přicházejí do pěstounské péče, sebou přinášejí i své zážitky z minulosti. Může to být zanedbávání, týrání, opuštění a já se domnívám, že péče právě o takové děti bude vyžadovat spolupráci s odborníky, aby rodič byl schopný pochopit chování dítěte a předcházet tím riziku selhání pěstounské péče.

Pěstouni jsou v rámci odborné přípravy informováni i o skutečnosti, že mají umožňovat styk dítěte s biologickou rodinou. Podle výsledků rozhovorů na to však nejsou připraveni (ot. č. 9). Žádný z dotazovaných neodpověděl kladně. Většina si myslí, že je to případ od případu a že hodně záleží na tom, jaká je biologická rodina dítěte. Pokud v rodině nejsou závažné důvody, které by mohly dítěti uškodit – drogy, alkohol atd., pěstouni se setkání nebrání. Dotazovaní naznačili i další problém v této otázce, a to skutečnost, že pěstouni si často zaměňují pěstounskou péči za adopci. Neuvědomují si, že mají dítě jen v péči, ale nejsou jeho zákonnými zástupci.

Jak již bylo zmíněno výše, na pěstounskou péči na přechodnou dobu, se dívají jak soudci, tak sociální pracovníci negativně. Pozitivně hodnotí pouze možnost, že miminka budou hned od narození vyrůstat v rodinném prostředí. Tím ale pozitivní stránka pěstounské péče na přechodnou dobu končí. Podle respondentů bude motivací pro vstup do této formy pěstounské péče finanční ohodnocení, které může být na úkor kvality péče o dítě. I když je dobré, že dítě bude již od narození pobývat v rodinném prostředí místo ústavu, dotazovaným se nelíbí, že pěstounská péče na přechodnou dobu

trvá maximálně jeden rok. Respondenti se domnívají, že se nemusí podařit situaci dítěte během této doby vyřešit a dítě tak poputuje do další rodiny, což se může i několikrát opakovat. Osobně bych viděla v pěstounské péči na přechodnou dobu velký přínos, avšak pouze za předpokladu, že by do ní byli svěřováni pouze novorozenci, pro které by se během daného roku podařilo najít konečnou rodinu. Jako perspektivní bych ji viděla i v případě dětí, u kterých je rodič např. v nemocnici a je zřejmé, že po jeho návratu se dítě bude moci vrátit domů. Jsem přesvědčená, že střídání několika rodin je pro děti frustrující a to zejména proto, že tyto děti už jednou prožili pocit opuštění, často si jej spojují se sebeobviňováním a další odloučení od osob, ke kterým si vytvořilo vazby vidím jako dítěti ubližující. Pro dítě to bude matoucí, nevytvoří si pořádně vztah k pěstounům, v každé nové rodině se bude muset přizpůsobovat novému řádu. Přikláním se k názoru dotazovaných, že i pobyt v dětském domově či ústavu rodinného typu je přínosnější, než pěstounská péče na přechodnou dobu. Dítě vyrůstá v kolektivu vrstevníků, navazuje kontakty a pečuje o něj určitý okruh vychovatelů, u nichž může najít pozitivní vzor.

Souhlasím s názorem Bubleové, že dosavadní systém pěstounské péče je stále spíše systémem kontrol, než podpory a doprovázení a sami sociální pracovníci uvádějí, že pěstouni takto jejich práci vnímají. Přesto, že většina dotázaných uvedla, že zájemci o pěstounskou péči na přechodnou dobu budou motivováni zejména finanční odměnou pěstouna (ot. č.10), domnívám se, že takoví zájemci budou mít velmi malou šanci se do evidence PPPD dostat, neboť jejich odborné posouzení a motivace budou podrobně zkoumány. S touto otázkou je spojen i fakt, že za první čtyři měsíce, kdy byla finanční odměna pěstouna navýšena, je o tuto formu PP minimální zájem [22].

Otázka právní úpravy NRP je v současné době aktuálním tématem a to i proto, že od 1.1.2014 nabývá účinnosti nový občanský zákoník, který zcela nahradí zákon o rodině a přinese do této oblasti řadu změn. Ve výzkumu jsem tomuto novému zákonu věnovala pozornost ve dvou otázkách týkajících se osvojení. Zjišťovala jsem pohled respondentů na povinnost náhradních rodičů informovat osvojence o adopci před nástupem do školy (ot.č.6) a dopad ustanovení, které umožňuje odvolat souhlas k osvojení po dobu tří měsíců a za určitých okolností i po uplynutí tří měsíců (ot.č.7).

Všichni dotazovaní uvedli, že nejsou s novým zákonem ještě seznámeni, nemají jej ještě nastudovaný. Přesto se k otázce č. 6 vyjádřili v tom smyslu, že informovat dítě o osvojení je důležité. Většina respondentů si ale myslí, že stanovit věkovou hranici je nesmyslné, neboť každé dítě je jiné a nemusí být nutně ke zpracování této informace právě před nástupem do školy zralé. Podle názoru sociálních pracovníků je důležité, aby se tuto informaci dítě dozvědělo přímo od náhradních rodičů a vhodným způsobem. Soudci poukazují na to, že není vhodné nechávat toto sdělení do náctiletého věku. Jeden ze soudců uvedl, že pokud by existovala možnost utajení před společností, ponechal by tuto informaci o této skutečnosti až do dospělosti. Já s tímto názorem souhlasím, protože si myslím, že dětská duše je natolik zranitelná, že tuto skutečnost sebelíp řečenou může jen těžko bez následků zpracovat.

K odvolání souhlasu s osvojením se někteří dotazovaní vyjádřili tak, že si vůbec nedovedou představit, co toto ustanovení přinese a jaký bude mít na opuštěné děti dopad. Několik respondentů vyjádřilo obavy, že se bude prodlužovat pobyt dětí v ústavech a z důvodu určité nejistoty se také sníží počet zájemců o osvojení. S tímto názorem však zcela nesouhlasím, neboť se domnívám, že lidé, kteří z nějakého důvodu nemohou mít děti a osvojení je pro ně jedinou a poslední šancí, jak vytvořit úplnou rodinu, budou ochotni akceptovat i riziko, že rodič souhlas odvolá. Zároveň si nejsem jistá, jestli se touto zákonnou úpravou nevytrácí nejlepší zájem dítěte, kterým by mělo být včasné zajištění fungujícího rodinného prostředí.

Poslední otázkou jsem chtěla zjistit, co podle dotazovaných nejvíce brzdí celý proces zprostředkování náhradní rodinné péče? Většina sociálních pracovníků se domnívá, že je to legislativa spojená s dodržováním zákonných lhůt, doručování rodičům, u kterých není známo místo pobytu. Podle některých dotazovaných celý proces zdržuje zdlouhavé posuzování vhodných zájemců i dětí. Jeden soudce a jeden soc. pracovník se domnívá, že tento proces nejvíce zdržují zájmy biologické rodiny, které se opakovaně dávají šance na to, aby projevila o dítě zájem.

V průběhu rozhovorů vyvstaly další otázky a problémy spojené s touto problematikou. Téměř všichni respondenti vyjádřili znepokojení nad současným postavením rodiny ve společnosti. Poukazují na současnou krizi rodiny, kdy se mnoho

rodin rozpadá. Jako příčinu uvádějí kromě jiného např. nezodpovědnost při výběru partnera, prosazování vlastních zájmů nad zájmy rodiny a neschopnost hospodaření. Dnešní rodiny často nakupují na dluh, berou si úvěry téměř na vše, co je pro ně finančně nedostupné a přitom nejsou schopné své závazky splácet. V důsledku současné ekonomické krize a vysoké nezaměstnanosti pak není ojedinělým jevem, že přijdou o bydlení, nebo se stanou jejich bytové podmínky nevyhovující, bez elektřiny i vody. V těchto rodinách pak chybí i prostředky na nákup jídla a rodiče už nejsou schopni jejich řádnou výchovu a podmínky pro zdravý vývoj zajistit. Přesto, že špatné bytové a ekonomické poměry rodiny nejsou důvodem k odebrání dítěte, dochází v těchto rodinách k zanedbávání a tyto děti se dostávají do ústavní péče. Podobný názor vyjádřili i odborníci z dětských domovů [17].

Dalším problémem v péči o rodinu je podle sociálních pracovníků i soudců nedostatečná podpora sociálního bydlení, které by bylo pro tyto rodiny dostupné. Stát v této oblasti neposkytuje ohroženým rodinám dostatečnou ochranu. Stejný názor má i ředitelka Fondu ohrožených dětí Marie Vodičková [27]. Nájemné v těchto bytech i na ubytovnách je pro tyto rodiny finančně natolik zatěžující, že si ho nemohou dovolit. Kritika ze strany sociálních pracovníků dopadla také na systém sociálních dávek. Všichni uvedli, že ode dne, kdy vyplácení dávek v hmotné nouzi přešlo pod Úřad práce, je zajištění dávek pro ohrožené rodiny téměř nemožné. „*Pravděpodobně na to mají jiná kritéria, ale ta sociální práce se tam vůbec nedělá a spolupráce ze strany Úřadu práce je téměř nulová*“ uvedla jedna z respondentek.

Na začátku výzkumu byly položeny tři výzkumné otázky:

1. Poskytuje platná právní úprava náhradní rodině dostatečnou ochranu?
2. Zajišťuje české právo dostačující podporu pro vytvoření funkční náhradní rodiny?
3. Vede dodržování platných právních předpisů v praxi skutečně k ochraně rodiny, včetně náhradní rodinné péče a práv dítěte?

Na první otázku lze odpovědět pozitivně. Velká část respondentů se domnívá, že po přijetí novely zákona o SPOD byla ochrana rodiny výrazně posílena a to jak na straně

rodiny biologické, tak náhradní. Ochrana je zaměřena na spolupráci rodin s odborníky z řad psychologů, lékařů, nebo právníků. A také na systematické vypracování individuálního plánu, které by mělo vést k hlubší spolupráci s rodinou. Pěstounské rodiny pak budou chráněny proti riziku selhávání kromě výše uvedeného např. dalším vzděláváním. Platná právní úprava umožňuje biologické rodině také kontakt s dítětem umístěným mimo rodinu. Rodina je chráněna také proti odebrání dítěte z rodiny v případě, že nemá vyhovující bytové a ekonomické poměry. Osobně bych navrhovala, aby byla zavedena ve větší míře prevence u všech rodin. Myslím si, že v současné době jsou na rodinu a zajištění všech jejích funkcí kladeny velmi vysoké požadavky a ekonomické zajištění rodiny vede často rodiče k tomu, aby trávili v zaměstnání stále více času, který jim pak chybí na komunikaci a výchovu dítěte. Myslím si, že by bylo vhodné zavést např. poradny, nebo sdružení pro rodiče teenagerů, kde by byl k dispozici např. psycholog a kde by se mohli scházet rodiče a vzájemně si sdělovat své zkušenosti a rady, jak k této věkové skupině dětí přistupovat a jak spolu vzájemně vycházet.

Na druhou výzkumnou otázku nelze jednoznačně odpovědět. Stávající právní úprava podle názoru respondentů dostatečně ošetřuje institut osvojení, neboť se pouze výjimečně setkávají s problémy v těchto rodinách. V případě pěstounství však prozatím podpora a proces doprovázení řádně nefunguje. Systém pěstounské péče čeká podle mého názoru ještě dlouhá cesta, na které bude nutné vytvořit dostatečné množství organizací, které budou schopné zajistit náhradním rodičům potřebné služby a sníží tak rizika selhávání této náročné péče. Z výzkumu vyplynula další důležitá souvislost, která může do jisté míry bránit vytvoření fungující náhradní rodiny. Mám tím na mysli podporu kontaktu s biologickou rodinou. Ukazuje se, že podpora a udržování tohoto styku mnohdy fungování náhradní rodiny narušuje a já ho považuji v případech, kdy se náhradní rodině podaří dítě ukotvit a zajistit mu pocit bezpečí za kontraproduktivní. Mám tím na mysli biologické rodiče, kteří opakovaně ve výchově selhali a své poměry ani po dobu odloučení od dítěte neupravili tak, aby jim mohlo být dítě svěřeno. Domnívám se, že taková rodina může jen stěží dítěti poskytnout dostatečnou oporu a stabilní prostředí pro jeho zdravý vývoj a rozvoj osobnosti, která najde své místo ve

společnosti. Za předpokladu, že by dítě samo o kontakt neusilovalo, bych jej v těchto případech nepodporovala.

Ani k otázce číslo 3 se nelze jednoznačně vyjádřit. Vzhledem k tomu, že novela zákona o SPOD přinesla v oblasti ochrany rodiny výrazné změny, nelze přesně říct, jaký dopad bude mít tato změna v praxi. Prozatím jej dotazování vidí jako neefektivní a to zejména z toho důvodu, že dodržováním platné právní úpravy bude ohrožena pomoc rodinám v důsledku chybějící práce s rodinou v jejím přirozeném prostředí. Za velmi důležitý krok považují i spolupráci s odbornými pracovišti, která by měla ochranu rodiny podpořit. Obávají se však toho, že se nepodaří najít dostatečné množství kvalitních odborníků, kteří budou ochotni s neziskovými organizacemi spolupracovat, neboť i nyní je odborníků na práci s rodinou nedostatek.

Osobně se domnívám, že podpora a ochrana rodiny by měla být mnohem více zajišťována ze strany státu. Jako jedno z možných východisek bych viděla zvýšenou prevenci a to už na základních školách, kde by se více hovořilo o vztazích, o zodpovědnosti, finanční gramotnosti. Myslím si, že by se měl celkově změnit systém vzdělávání, který by podporoval schopnosti dětí a jejich individualitu a také spolupráci škol s rodinou. Stát by měl podporovat sociální bydlení a také zajistit ohroženým rodinám sociální podporu, která jim pomůže překlenout jejich tíživou situaci. Jsem si vědoma toho, že stát nemá dostatek finančních prostředků pro tuto podporu, proto si myslím, že by bylo přínosné podpořit vytváření pracovních míst, která by zajistila těmto lidem alespoň nějaký příjem, aby neztráceli pracovní návyky a nezneužívali dávky. Domnívám se, že pokud by se podařilo těmito opatřeními alespoň část rodin stabilizovat a ochránit proti selhání, státu by se jeho investice několikanásobně vrátila. Je třeba si uvědomit, že právě naše děti jsou budoucností tohoto státu a že to, jakou jim poskytneme výchovu a nastavení hodnot se zanedlouho promítne i v našich životech.

6 ZÁVĚR

Téma mé bakalářské práce, Ochrana náhradní rodiny v českém právu, jsem si zvolila především z důvodu aktuálnosti. Jedná se o širokou oblast, a proto jsem se zaměřila především na novinky v právním systému náhradní rodinné péče – novela zákona o sociálně právní ochraně dětí a nový občanský zákoník.

Teoretickou část práce jsem věnovala popisu současného stavu náhradní rodinné péče, jejím formám, zprostředkování NRP a již zmíněným právním úpravám. Praktická část je věnována vlastnímu výzkumu, který byl proveden pomocí kvalitativní metody rozhovoru s odborníky z řad soudců a sociálních pracovníků. Výsledky jsou zpracovány do tabulek a grafů.

Cílem práce bylo zjistit, zda právní systém náhradní rodinné péče nevykazuje nedostatky a zda skutečně chrání zájmy a práva nezletilých dětí a náhradních rodičů. Stanovila jsem si dále i 3 výzkumné otázky, které se týkaly ochrany rodiny v právním systému, podpoře náhradní rodiny a dodržování právních předpisů vedoucí k ochraně rodiny. Po vyhodnocení odpovědí respondentů jsem mohla na daný cíl i otázky odpovědět.

Současný právní systém chrání náhradní rodinu. Poskytuje pro náhradní rodiny ochranu a snaží se je v co největší míře podporovat. Tuto ideu by měla naplnit nová právní úprava související s náhradní rodinnou péčí. Tato práce je psána v době, kdy vstoupila v platnost novela zákona o SPOD a od 1. 1. 2014 bude účinný i nový občanský zákoník. To může přinést do systému náhradní rodinné péče změny. Lze se obávat, že zvýšená pozornost, která je v nich věnována nefungující biologické rodině, může vést k omezení zájmu o náhradní rodinnou péči. Dle mého názoru se až v praxi ukáže, nakolik budou změny v rámci náhradní rodinné péče úspěšné. Myslím si, že se opakovaně selhávajícím biologickým rodinám dává mnoho šancí, které však taková rodina není schopna využít. Ohrožené děti tak ztrácejí možnost žít ve stabilním rodinném prostředí, které mu umožní zdravě se rozvíjet po psychické i fyzické stránce.

Tato práce otevřela další problémy a oblasti, kterým je nutné věnovat pozornost. Ukazuje se, že současná rodina potřebuje podporu a tu jí může poskytnout nejen stát,

ale i neziskové organizace. Domnívám se, že s rodinou je třeba ve zvýšené míře spolupracovat, aby se tak zabránilo riziku jejího selhávání. Myslím si, že tato práce poslouží jako studijní materiál a některé její návrhy mohou být inspirací pro organizace, které se zabývají sociálními službami.

7 SEZNAM INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

[1] ARCHER, Caroline. *Dítě v náhradní rodině*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 119 s. ISBN 80-7178-578-4.

[2] BOŤOVÁ, Antonie. *Náhradní rodinná péče a transformace systému péče o ohrožené děti v České republice*. Brno: Triada - poradenské centrum, 2008. ISBN 9788025433539.

[3] BUBLEOVÁ, V. Děti potřebují rodiče, rodiče potřebují děti. In: MATEJČEK, Zdeněk a Jarmila KOLUCHOVÁ . *Osvojení a pe štounská péč ě*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, s. 11 - 27. ISBN 80-7178-6373.

[4] BUBLEOVÁ, V. Děti potřebují rodiče, rodiče potřebují děti. In: MATEJČEK, Zdeněk a Jarmila KOLUCHOVÁ . *Osvojení a pe štounská péč ě*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, s. 15. ISBN 80-7178-6373.

[5] BUBLEOVÁ, V. Problémy ochrany práv dětí v ČR. In KOVAŘÍK, Jiří. *Náhradní rodinná péče v praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 115-121 ISBN 80-7178-957-7.

[6] ČESKO. Zákon o sociálně právní ochraně dětí zákona č. 359/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů

[7] ČESKO. *Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů*

[8] DĚTI BEZ LÁSKY – I S LÁSKOU [dokumentární pořad]. TV, ČT 2. 19. září 2006, 20:00

- [9] DUNOVSKÝ, Jiří. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Vyd. 1. Praha: Grada Pub., 1999. ISBN 80-7169-254-9.
- [10] GABRIEL, Zbyněk a Tomáš NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, 144 s. ISBN 978-80-247-1788-3.
- [11] GABRIEL, Zbyněk a Tomáš NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008, s. 54-56. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1788-3.
- [12] HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Dítě, rodina, stát: (úvahy nad právním postavením dítěte)*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1993. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, sv. 124. ISBN 8021006943.
- [13] HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998. ISBN 80-210-3974-4.
- [14] KONEČNÁ, Hana. *Na cestě za dítětem: dvě malá křídla*. 1. české vyd. Praha: Galén, 2009, 296 s. ISBN 978-80-7262-591-8.
- [15] KOVAŘÍK, Jiří. *Náhradní rodinná péče v praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, 167 s. ISBN 80-7178-957-7.
- [16] KRAUSOVÁ, Lucie a Věra NOVOTNÁ. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Vyd. 1. Praha: ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1.
- [17] Kvůli ekonomické krizi končí stále více dětí v dětském domově. In: *Novinky.cz* [online]. © 2003–2013 [cit. 10. 11. 2010]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/zena/deti/216154-kvuli-ekonomicke-krizi-konci-stale-vice-deti-v-detskem-domove.html>

- [18] MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. 1. vyd. Praha: Grada, 1999. ISBN 8071698970.
- [19] MATEJCEK, Zdeněk a J KOLUCHOVÁ . *Osvojení a peštounská péče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. ISBN 8071786373
- [20] MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI. Nový občanský zákoník. *Justice.cz* [online] [b.r.][cit.2012-12-17]. Dostupné z:
<http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/rodinne-pravo/konkretni-zmeny/osvojeni.html>
- [21] MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- [22] Neexistuje dítě, pro které by se nenašla rodina. In: *adopce.com* [online]. © 2010 [cit. 20.04.2013]. dostupné z:
http://www.adopce.com/_files/adopce-b6461aa3613afb2ac11fa180180c8c66/otvirame_cislo_1_2011.pdf
- [23] NEWELL, Peter. Prepared for UNICEF by Rachel Hodgkin . *Implementation handbook for the Convention on the Rights of the Child*. Fully rev. 3rd ed. New York: UNICEF, 2007. ISBN 978-92-806-4183-7.
- [24] NOVOTNÁ, V., ŠŤASTNÁ, J. *Vybrané mezinárodní dokumenty v péči o rodinu a děti*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2000. s. 56. ISBN 80-85529-85-8.
- [25] NOVOTNÁ, Věra a Lenka PRŮŠOVÁ. *K vybraným otázkám osvojování dětí*. Praha: Linde, 2004, s.27. ISBN 8086131564.

[26] NOVOTNÁ, Věra. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: komentář*. 3., aktual. a dopl. vyd. Praha: Linde, 2007. ISBN 978-80-86131-72-6

[27] SEDLÁČKOVÁ, Veronika. Marie Vodičková, předsedkyně Fondu ohrožených dětí. In: *Dvacet minut Radiožurnálu* [rozhlásový pořad]. ČRo 1 – Radiožurnál, 17. 10. 2012, 17:06

[28] SCHOOLEROVÁ, Jayne E. *Adopce: vztah založený na slibu : užitečné rady a prostředky pro adoptivní rodiče a pěstouny*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2002. ISBN 8072550667.

[29] STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE. Připomínky střediska náhradní rodinné péče. In: *Náhradní rodina.cz* [online]. 12. prosince 2012 [cit. 2011-19-8].

Dostupné z:

http://www.nahradnirodina.cz/files/File/Novela_SPO_pripominky_Strediska_nahradni_rodinne_pece_19-8-2011.pdf

[30] ŠIMKOVÁ, Lenka. Jde to vůbec? Úvaha ke spolupráci sociálních služeb a OSPOD. *Sociální revue: Sociální práce a společenské otázky* [online]. 2012 [cit. 2012-12-17]. ISSN 1801-6790. Dostupné z: <http://socialnirevue.cz/item/jde-to-vubec-uvahy-ke-spolupraci-socialnich-sluzeb-a-ospod/category/socialni-prace>

[31] ÚŘAD PRO MEZINÁRODNĚ PRÁVNÍ OCHRANU DĚTÍ. Osvojení. In: *umpod.cz* [online]. [cit. 2013-3-30]. Dostupné z: <http://www.umpod.cz/osvojeni/>

[32] VRÁNOVÁ, L. Pěstounská péče krátkodobá, dlouhodobá, přechodná a profesionální. *Právo a rodina*. 2012, roč.14, č. 1, s. 1-5. ISSN 1212-866x.

[33] Zprostředkování náhradní rodinné péče. [online]. C 2011 [cit. 2011-11-7].

Dostupné z:

http://www.krajjihocesky.cz/index.php?par%5Bid_v%5D=371&par%5Blang%5D=CS

8 PŘÍLOHY

Příloha A: Seznam otázek

Příloha B: Vzorový přepis rozhovoru se sociálním pracovníkem

Příloha C: Vzorový přepis rozhovoru se soudcem

Příloha A: Seznam otázek

1. Poskytuje kodifikace rodinného práva náhradní rodině dostatečnou ochranu?
2. V čem je nová právní úprava pokroková a v čem je neefektivní?
3. Přináší podpora a sanace rodiny snížení rizika odebrání dítěte?
4. Jsou rodiny ohrožené odebráním dítěte ochotné pracovat na zlepšení jejich situace?
5. Umožňuje odborná příprava na přijetí dítěte do náhradní rodinné péče žadatelům dostatečně porozumět potřebám ohroženého dítěte?
6. Mají náhradní rodiče informovat svěřené dítě o osvojení před nástupem do školy, jak zavádí nový občanský zákoník?
7. Jaký dopad bude mít ustavení nového občanského zákoníku umožňující odvolat souhlas k osvojení po dobu tří měsíců i po uplynutí tří měsíců?
8. Je spolupráce náhradních rodin s odbornými pracovišti pro rodinu přínosná?
9. Jsou pěstouni připraveni na spolupráci s biologickou rodinou?
10. Jaká vidíte pozitiva a negativa v pěstounské péči na přechodnou dobu?
11. Co nejvíce brzdí celý proces zprostředkování náhradní rodinné péče?

Příloha B: Vzorový přepis rozhovoru

Sociální pracovnice, 20 let praxe

L. B: Domníváte se, že kodifikace rodinného práva poskytuje náhradní rodině dostatečnou ochranu?

S. P: Ano. Myslím, že ano

L. B.: V čem je nová právní úprava pokroková a v čem je neefektivní?

S. P: My se vlastně s tím novým zákonem učíme pracovat, uvidíme co konkrétního přinese zatím se nám zdá že nám přibývá administrativy na úkor práce s klientem, bude nutné, aby se rozšířili naše řady, aby bylo přijato více sociálních pracovníků, abychom byli schopni tu práci zvládnout a mohli jsme se věnovat také práci v terénu zatím si myslím, že ta novela nepřinese moc dobrého ani nám, ani klientům.

L. B: Přináší dle vašeho názoru podpora a sanace rodiny snížení rizika odebrání dítěte?

S. P: Snad ano snažíme se o sanaci rodiny a o to, aby odebrání dítěte bylo až posledním krajním řešením.

L. B: Jsou rodiny ohrožené odebráním dítěte ochotné pracovat na zlepšení jejich situace?

S. P: Jak kdo. Většinou se snaží ty rodiny něco udělat, až na nějaké krajní případy bych řekla, že se něco děje po té co tam intenzivně chodíme.

L. B: Myslíte si, že odborná příprava na přijetí dítěte do náhradní rodinné péče umožňuje žadatelům dostatečně porozumět potřebám ohroženého dítěte?

S. P: Mělo by to tak být, příprava je dost důkladná. Nedokážu to ale zcela posoudit vzhledem k tomu, že tu přípravu neděláme, dělá to krajský úřad, tu přípravu zajišťují kvalitní odborníci, přesto si myslím, že na všechny situace, které se v pěstounské péči řeší nelze nikoho dokonale připravit.

L. B: Jak se díváte na povinnost náhradních rodičů informovat svěřené dítě o osvojení před nástupem do školy, kterou zavádí nový občanský zákoník?

S. P: Faktem je že i teď radíme všem náhradním rodičům, aby dítěti řekli, že je osvojené. Domnívám se, že je to skutečně lepší, ale mnozí osvojitelé to před dítětem tají.

L. B: Nový občanský zákoník umožňuje odvolat souhlas k osvojení po dobu tří měsíců i po uplynutí tří měsíců? Jaký dopad bude mít toto ustavení na opuštěné děti?

S. P: Domnívám se, že se lidé budou hodně rozmýšlet, jestli si vzít dítě do osvojení, protože to pro ně bude takové určitá nejistota. Nevím, neumím si představit, jak to bude vypadat spousta osvojitelů si vůbec nebude připouštět, že by ta situace mohla nastat, takže se možná nezmění vůbec nic. Nebo se naopak počet osvojitelů sníží.

L. B: Je podle vás spolupráce náhradních rodin s odbornými pracovišti pro rodinu přínosná? Pokud ano v jakém směru?

S. P: Tak určitě, protože zvlášť u těch pěstounských dětí je celá řada problémů a je jediné dobře, když ti pěstouni nezůstávají s těma „problémama“ sami, svěří se a žádají o radu a mi to podporujeme.

L. B: Domníváte se, že jsou pěstouni připraveni na spolupráci s biologickou rodinou?

S. P: Jak kdo, mnohdy ten kontakt je tak jak by měl být, pokud se ta rodina zajímá, tak je to většinou bezproblémový. Fakt je, že pokud tam je nějaká averze, nějak to skřípe tak i přes to se ti pěstouni s tím budou muset vrovnat a umožnit ten kontakt s biologickou rodinou. Já tady mám ale zkušenost, že často probíhá kontakt s prarodiči a ten bývá bezproblémový a dokonce si ho pěstouni pochvalují.

L. B: Myslíte si, že se podaří zapojit dostatečné množství kvalitních pěstounů na přechodnou dobu a děti tak budou moci trávit už první týdny života v rodinném prostředí?

S. P: Třeba se časem ta situace zlepší, ale zatím tady máme v podstatě na Vysočině dvě rodiny a to je rozhodně málo.

L.B: Co konkrétního podle vás nejvíce brzdí celý proces zprostředkování náhradní rodinné péče?

S. P: No, to dítě je právně volné až po určitých krocích...a nevím...nemyslím si že by bylo nutné ten proces nějak měnit.

L. B: A ještě poslední věc, která mě zajímá. Zákon říká, že majetkové a ekonomické poměry rodiny nejsou důvodem pro odebrání dítěte z rodiny. Jak ale

můžete pomoci dítěti v rodině, která nemá bytové podmínky, často jsou bez elektřiny, vody, děti hladové...

S. P: Tak samozřejmě sociální pracovníce se má snažit o zlepšení toho prostředí, aby dítě žilo v důstojných podmínkách, někde třeba mají i možnost zajištění nějakého bytu, nebo zajištění nějakých lepších bytových podmínek, to záleží taky na tom konkrétním městě. U nás bohužel nejsme schopní toto zajistit, protože tady ta vůle není, ale fakt je, že se jim snažíme nabídnout třeba azylové bydlení. Bohužel ne vždy to chce ta rodina využít. Většinou ty azylové domy berou třeba jen matky s dětmi, takže by se ta rodina musela rozdělit, nebo i pokud je to osamělý rodič, tak tam nechce, protože by tam musel dodržovat nějaká pravidla a podrobit se a to oni nechtějí. Ale tohle by podle mě bylo řešením, i když jen krátkodobým ale muselo by se intenzivně pracovat i s tou rodinou.

Příloha C: Vzorový přepis rozhovoru

Soudkyně 5 let praxe

L. B: Domníváte se, že kodifikace rodinného práva zajišťuje náhradní rodině dostatečnou ochranu?

S: No to je těžké říci, pokud máte namysli stávající kodifikaci, tak s tou je spojena celá řada problémů, které ta kodifikace neřeší, ale to je asi problém kterékoliv kodifikace, nedokážu vám konkrétně říct ani procentně, to by vám spíše řekli sociální pracovníce, my ty děti do náhradní rodinné péče pošleme a pak se s nimi setkáváme pouze v případě, že se náhradní rodinná péče nepovede, nebo pokud se partneři rozcházejí .

L. B: V čem konkrétně je nová právní úprava pokroková a co naopak považujete za neefektivní?

S: Nemůžu říct, nevím vůbec nemáme představu, jaký to bude mít dopad do praxe, zase spíš odkážu na sociální pracovníce, které se zákonem pracují jako první, my k tomu prozatím nejsme ani řádně proškolení.

L. B: Přináší dle vašeho názoru podpora a sanace biologické rodiny snížení rizika odebrání dítěte?

S: Určitě, samozřejmě záleží jakou formou je směřována k těm rodičům, já jí nepovažuji za dostatečnou, ale není to v oblasti sociálních pracovníků, ty které tu pracují v našem okrese, Ty pracují často i nad rámec a jsou opravdu velmi ochotné a snaží se práci vykonávat dobře. Jejich spolupráce s rodinami je veliká. V každém případě, každá prevence vede ke snížení rizika, to znamená, čím větší prevence tím méně problémů.

L. B: Jsou rodiny ohrožené separací dítěte ochotné pracovat na zlepšení jejich situace?

S: Z mé zkušenosti většinou nejsou. Mají jedinou ochotu a to mít to svoje dítě rádi, ale nevytvářejí mu podmínky. My nemáme samozřejmě žádný úmysl ty děti brát z těch rodin a různě se potýkáme s judikaturou těch vyšších soudů, tedy ústavního soudu, který to nevidí rád. Ale na druhou stranu se stávají případy, kdy jsme odebírali dítě, které omdlívalo hlady a prostě vyšší soudy to nepotvrdili a poslali to dítě zpět a de facto se snad čeká, až to dítě umře. Nemám z toho dobrý pocit, ale my s tímhle zacházíme jako se šafránem, alespoň tedy já, ale pokud ta situace je alarmující... Nejenom, že nemají

dostatek sociálních prostředků, ale oni často nemají ani snahu. To jsou rodiny, které samy vyrůstaly v nějakém problémovém prostředí a naneštěstí si pořídí více než jednoho potomka a nejsou to vůbec schopni zvládnout ani finančně ani lidsky ani sociálně.

L. B: Myslíte si, že odborná příprava na přijetí dítěte do NRP umožňuje žadatelům dostatečně porozumět potřebám ohrožených dětí?

S: Nemůžu říci, my se s tím nesetkáváme, takže to je spíše otázka na sociálně právní ochranu nebo na krajský úřad, který tu přípravu zprostředkovává. Myslím si, ale že ti pěstouni nejsou dostatečně připravováni na výchovu postižených dětí, protože si neumí představit ta rizika. Pak všeobecným problémem dnešních mladých rodin je, že oni nepřemýšlejí do budoucna. Neuvědomují si, že by se jim ten jejich vztah ať manželský nebo partnerský mohl rozpadnout a z toho důvodu nám končí pěstounské péče, protože ti partneři se rozcházejí a nejsou schopni zvládnout péči o ty děti a někdy ani nechtějí. Často se stává, že si vezmou do pěstounské péče dítě, pak se jim narodí vlastní děti, to se stává často a oni pak už vlastně berou jenom to vlastní, anebo jeden z těch pěstounů se zapře proti tomu dítěti nevlastnímu.

L. B: Jak se díváte na povinnost náhradních rodičů informovat svěřené dítě o osvojení, kterou zavádí nový občanský zákoník?

S: Já si myslím, že to není správné tam stanovit tu hranici, některé to dítě na to nemusí být intelektuálně nebo psychicky připraveno. V každém případě souhlasím s tím, že každé dítě by mělo být včas, přiměřeně svému věku informováno. Některé děti jsou v 6 letech velmi vyspělé a jiné nejsou vyspělé ani v 10 letech. Myslím si, že by se to mělo nechat na uvážení pěstounů nebo na uvážení psychologa zda to dítě zralé je nebo není. Je to obrovský zásah do psychiky toho dítěte, které považuje tu pěstounskou rodinu za vlastní, když zjistí, že do ní nepatří. Je tady riziko, že když se to dozví až v náctiletém věku tak se s tím strašně těžko srovnají. Takže myslím, že první stupeň ZŠ bych viděla jako vhodný.

L. B: Nový OZ umožňuje odvolat souhlas k osvojení po dobu tří měsíců i po uplynutí tří měsíců. Jaký dopad bude mít toto ustanovení na opuštěné děti?

S: Veliký, bude mnohem méně osvojení a bude možná více náhradní rodinné výchovy, pokud se vůbec podaří to dítě umístit. Nebo ty děti nebudou mít vůbec žádnou naději na jinou péči než ústavní. Řekla bych, že to děti bude poškozovat. Vím, že se tím podporuje biologická rodina ale ženy, které udělili ten souhlas jsou buď hodně nevyspělé, nebo ženy, které jsou v takových sociálních podmínkách, že vůbec nejsou schopny se starat, nebo jsou mentálně na tom tak, že nejsou vůbec připravené na mateřství, anebo mají už dětí mnoho a jsou rozstrkané po různých ústavech a takové matky si myslím nebudou mít zájem o další kontakt s dítětem. Něco jiného je, když se to stane matce studentce, která potom když si uspořádá své poměry a možná si uvědomí, že to dítě by chtěla měla by ho ráda, ale to není otázka tří měsíců. Já si myslím, že to bude děti spíše poškozovat.

L. B: Je podle Vás spolupráce náhradních rodin s odbornými pracovišti pro rodinu přínosná? Pokud ano, v jakém směru?

S: Určitě, každá odborná péče je přínosem, protože ti rodiče můžou aktuální problémy konzultovat, mohou se tam obracet s problémy, na které nebyli připraveni a přijdou-li včas, mohou vyhledat psychologa popřípadě se tam mohou obracet i se zdravotními komplikacemi dětí a jsou odkázány pak k dalším odborníkům. Myslím si, že je to velmi přínosné a čím více, tím lépe. Odborných pracovišť je bohužel ale opravdu málo, třeba na naší spádovou oblast máme pouze jedno. Náhradní rodiny tam musí dojíždět, musí si na to brát dovolenou a je to i časově náročné, protože ty problémy si vyžadují více konzultací. Myslím si, že odborná pomoc není ze strany státu dostatečně saturována.

L. B: Domníváte se, že jsou pěstouni připraveni na spolupráci s biologickou rodinou?

S: Myslím si, že ne, nevím, jak ti nový pěstouni jsou připravováni. Ale kontakt s novými rodiči může být velmi komplikovaný, právě proto, že ta biologická rodina z nějakého důvodu selhala a nemusí to být pouze finanční důvody. Mohou to být osobnostní důvody, a přesto se ti rodiče budou chtít s těmi dětmi stýkat. Přesto, že ti rodiče jsou mnohdy například ve vězení a nemyslím si, že by pro děti styk s nimi byl přínosný. Je ale doporučováno i z psychologických posudků, aby děti s biologickými rodiči zůstávaly v kontaktu z důvodu zdravého vývoje těch dětí, protože oni zejména

v pubertě začnou řešit svou identitu, chtějí vědět, odkud pocházejí, proč mají některá nutkání, z čeho to vychází. Přestože se v náhradní rodině cítí dobře, potřebují se ztotožnit se svým genofondem.

L. B: Myslíte si, že se podaří zapojit dostatečné množství kvalitních pěstounů na přechodnou dobu?

S: Já se přiznám, že v tohle moc velkou důvěru nemám, možná je to jenom nedostatek důvěry v ten systém, ale pěstounství na přechodnou dobu je hloupost. Podle mě to povede k něčemu nedobrému, nevhodnému a to je taková ta střídavá péče, která je známá z Ameriky. Já si nemyslím, že je to pro ty děti prospěšné, protože ty děti potřebují stabilní rodinné prostředí, zázemí. Nepotřebují střídat rodiny, ke kterým se nedokážou přimknout, protože za chvíli půjdou někam jinam. Myslím si, že valná většina těch dětí potřebuje někam patřit a i když je to ten dětský domov, tak tam má ten dětský kolektiv. Já si nedělám iluze, že je výborný, ale jsou tam pořád stejné vychovatelky, které s nimi pracují a mohou v nich mít určité vzory. Myslím si, že pro ty děti v téhle pěstounské péči, bude strašně zatěžující se od té rodiny odloučit. Já jsem velký skeptik, co se týče pěstounské péče na přechodnou dobu. Možná, že to bude velká zkušenost, kterou potom budeme řešit se spoustou špatných následků pro ty děti. Problémem náhradní rodinné péče je i dnešní nezodpovědnost rodičů, kdyby každý začal u sebe a choval se zodpovědně už třeba při výběru partnera, při pořízení dětí jako takových a vůbec při vstupu do rodičovské role a při jejím výkonu. Prostě neupřednostňovat sobecky svoje vlastní zájmy nad zájmy té rodiny a těch dětí.

L. B: Co konkrétního dle Vašeho názoru brzdí nejvíce celý proces svěření dítěte do náhradní rodinné péče?

S: Tak asi ve většině případů výběr těch kandidátů i výběr dětí. Stává se, že budoucí žadatelé se rozhodnou vzít si do péče určité dítě, ale narazí na určité formální překážky, úřední, které nejsou ti úředníci schopni v nějakém rozumném časovém rozmezí zvládat a někdy tam není ani ta vůle a tak se stává, že někdo rozhodne, že toto dítě není vhodné do NRP a ono je odkázáno na ústavní péči.

L. B: Ještě jsem se chtěla zeptat na jednu věc zákon říká, že **špatné majetkové a ekonomické poměry** rodiny nejsou důvodem k odebrání dítěte. V současné době, ale

stále více rodin žije ve špatných bytových podmínkách bez vody, elektřiny, topení. Děti pak chodí špinavé i hladové. Jak se dá situace těchto dětí řešit?

S: To jsou plesnivé byty se studenou vodou, kde ty děti jsou neustále nemocné a my je nemůžeme odebrat. Ty děti chodí bez ponožek ve špinavém prádle, zapáchají a ve škole se stávají vyloučenými. My je můžeme pokutovat, dávat jim jiná výchovná opatření, která ostatně nevedou vůbec nikam, a musíme čekat, až se stane tak závažná věc, která poškodí zdraví těch dětí a pak teprve můžeme v širší souvislosti než jenom té ekonomické to posoudit jako zanedbání dítěte. A ve chvíli, kdy už nemají bydlení žádné je ta situace na místě. My jsme z toho taky nešťastní, nechceme plnit dětské domovy, ale ta sociální síť není taková a ty rodiny ani nejsou schopny a ochotny něco udělat proto, aby zajistili ty základní podmínky. A jak říkám, tam není ta zodpovědnost na začátku a nebude tam ani potom. Pak je otázkou, zda i takováhle rodina je pro to dítě přínosem, než nějaká náhradní rodina, která bude milující a která mu ty podmínky vytvoří.